БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1969 ч. ОКТЯБРЬ 15 СРЕДА № 243 (8089).

Өртээ 2 көп.

КОСМОСТУ ШТУРМНААРЫ УЛАМЧЫЛАВЫШААН

СЭКП Төп Комитединге ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга Совет чазакка

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга болгаш Совет чазакка космостуң «Союз» корабльдериниң экипажтарының емүнээзинден илеткээривис болза:

Ам башкарылгалыг «Союз-6», «Союз-7» болгаш «Союз-8» корабльдер бөлүк ужудуушкунну космос делгеминиң чер кавызында чедиишкиннig боттандырып тур.

Чеди совет космонавт эртем-техниктиг шинчилелдерниң, хайгааралдарның болгаш шенелделерниң делгереңгей программазын күүседирин эгелээн. Бистиң космос найыралчы коллектививис космосту шинчилээр талазы-биле айыткан программаны бүрүн күүседиринге бүзүрелдиг.

Сеткил-сагыжывыс тергиин, байдалывыс эки.

Бүзүрелди каргускени дээш СЭКП ТК-га, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга болгаш Совет чазакка изиг-биле өөрүп четтирдивис.

Космонавтар: ШОНИН, КУБАСОВ, ФИЛИПЧЕНКО, ВОЛКОВ, ГОРБАТКО, ШАТАЛОВ, ЕЛИСЕЕВ.

Космонавтар эштер Георгий Степанович ШОНИНГЕ, Валерий Николаевич КУБАСОВКА, Анатолий Васильевич ФИЛИПЧЕНКОГА, Владислав Николаевич ВОЛКОВКА, Виктор Васильевич ГОРБАТКОГА, Владимир Александрович ШАТАЛОВКА, Алексей Станиславович ЕЛИСЕЕВКЕ партияның болгаш чазактың удуртукчуларының байырлыг телеграммазы.

Эргим эштер!

Космостуң «Союз-6», «Союз-7» болгаш «Союз-8» корабльдериниң бөлүк чедиишкиннig ужудуушкуну-биле холбаштыр Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң емүнээзинден силерге изиг байырны чедирдивис.

Башкарылгалыг үш корабль космос делгемин шинчилээриниң төөгүзүнде чер кавызының орбитазында эң-не баштай хары угда чоруп турар-дыр. Космонавтика талазы-биле бо шылгараңгай чедиишкин совет эртемниң болгаш техниканың хөгжүлдезиниң бедик деңнелиниң, совет улустуң чогаадыкчы эгээртинмес аргаларының чаа бадыткалы болур.

Бистиң бүгү улузувус даалганы чедиишкиннig күүседирин болгаш Черге менди чаагай хонуптарын силерге күзеп тур.

Силерни кужактап, төрээн черге манап тур бис.

Л. И. БРЕЖНЕВ, Н. В. ПОДГОРНЫЙ, А. Н. КОСЫГИН.

БАЙЫР ЧЕДИРГЕНИНГЕ ХАРЫЫ

Чылыг байыр чедиргени болгаш сагыш салыышкыны дээш СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге чүректиң ханызындан өөрүп четтирдивис. Төрээн чурттуң даалгазы күүсеттинер.

Космонавтар: ШОНИН, КУБАСОВ, ФИЛИПЧЕНКО, ВОЛКОВ, ГОРБАТКО, ШАТАЛОВ, ЕЛИСЕЕВ.

ЛАТИН АМЕРИКАНЫҢ ЧУРТТАРЫНЫҢ УЛУСТАРЫНГА

Хосталга болгаш хамаарышпас чорук дээш демиселге чедиишкиннерни күзээнивисти Латин Американың чурттарының улустарынга дамчыттывыс.

Космонавтар: ШОНИН, КУБАСОВ, ФИЛИПЧЕНКО, ВОЛКОВ, ГОРБАТКО, ШАТАЛОВ, ЕЛИСЕЕВ.

Космостуң „Союз-6", „Союз-7", „Союз-8" корабльдеринден байыр чедириишкиннери

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ УЛУСТАРЫНГА

Космостуң «Союз» корабльдеринден коммунистиг ниитилелдиң тургузукчузу улуг совет улуска изиг байыр чедирдивис. Улуг байырлал — В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл оюнуң бүдүүзүнде алдарлыг күш-ажылчы тиилелгелерни, чаа-чаа чедиишкиннерни бистиң улузувуска күзедивис.

Космонавтар: ШОНИН, КУБАСОВ, ФИЛИПЧЕНКО, ВОЛКОВ, ГОРБАТКО, ШАТАЛОВ, ЕЛИСЕЕВ.

• • •

СОЦИАЛИСТИГ ЧУРТТАРНЫҢ УЛУСТАРЫНГА

Космостуң «Союз» корабльдеринден социализм чурттарының ажылчы чоннарынга изиг байырны чедирдивис. «Бистиң улустарывыстың аразында найырал болгаш кады ажылдажылга хөгжүп база быжыгып турзун.

Космонавтар: ШОНИН, КУБАСОВ, ФИЛИПЧЕНКО, ВОЛКОВ, ГОРБАТКО, ШАТАЛОВ, ЕЛИСЕЕВ.

• • •

АФРИКАНЫҢ УЛУСТАРЫНГА

Империализмге удур, национал хамаарышпас чоруктуң улам ындайгы догуннаашкыны дээш демиселге чедиишкиннерни хөгжүп орар чурттарның улустарынга космостуң «Союз» корабльдеринден күзедивис.

Космонавтар: ШОНИН, КУБАСОВ, ФИЛИПЧЕНКО, ВОЛКОВ, ГОРБАТКО, ШАТАЛОВ, ЕЛИСЕЕВ.

Н. В. ПОДГОРНЫЙ ФИНЛЯНДИЯДА

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный Финляндия Республиканың Президентизи Урхо Кекконенниң чалаазын ёзугаар октябрь 14-те Москвадан Хельсинкиже чорупкан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный албанның аян-чоруун кылып, октябрь 14-те Финляндияда чеде берген. Хельсинкиниң аэродромунга хүндүлүг аалчыны Президент У. К. Кекконен болгаш чурттуң өске-даа удуртукчу ажылдакчылары уткаан.

(СЭТА).

ВДР-ниң партия-чазак төлээлери Москвада

Вьетнамның Ажылчы чоннар партиязының ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, ВДР-ниң чазаанын Премьер-Министри Фам Ван Донг баштаан ВДР-ниң партия-чазак төлээлери СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чалаазын ёзугаар октябрь 13-те Москвада келген.

ВДР-ниң болгаш ССРЭ-ниң күрүне туктары-биле шимээн Внуково аэродромга вьетнам өңнүктерни СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин, СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары А. П. Кириленко, ССРЭ-ниң министрлери болгаш албанның өске-даа кижилери уткаан.

• • •

Эш Фам Ван Донг 1906 чылдың март айның 1-де Мурнуу Вьетнамда Куанг-Нам можуга тараачын кижиниң өг-бүлезинге төрүттүнген.

Эш Фам Ван Донг 19 харлыында-ла вьетнам улустуң колониалдыг дарлалга удур революсчу демиселинге кирип эгелээн. Ол, Хо Ши Минниң үндезилеп тургусканы «Вьетнамның аныяктарының революсчу лигазынга» кирген болгаш Сайгонче чорударга аныяктарның болгаш студентилерниң революсчу шимчээшкинин удуртуп турган. Оон эгелээш-ле ол, Хо Ши Минниң эң чоок салгакчызы апарган. Ол ажыл-чорудулгазы дээш эш Фам Ван Донгуну колониалдыг эрге-чагырга 1929 чылда тудуп, хоругдаан. Ол Пулокондор деп ортулукче шөлүпкен. Эш Фам Ван Донг кара-бажыңдан 1936 чылда хосталган болгаш революсчу кижиниң амытынынга долу айыылдыг революсчу демиселче катап кирген.

1945 чылда Вьетнамга август революциязының тиилелгезиниң болгаш Вьетнам Демократтыг Республиканың бот-догуннаашкынын чарлаан соонда эш Фам Ван Донг Түр чазактың Саң министри апарган. 1945—1954 чылдарда француа колонизаторларга удур удурланыышкын дайынының чылдарында ол бодунуң бүгү күжүн вьетнам улустуң хосталгалыг демиселин органиазастаарынга берген. 1949 чылда ВДР-ниң чазааның премьер-министриниң оралакчызынга томуйлаттырган. 1951 чылда Вьетнамның Ажылчы чоннар партиязының съездизинге партияның Төп Комитединиң Политбюро кежигүнүнге соңгуткан.

1954 чылда эш Фам Ван Донг Индий-кыдат талазы-биле Женева чөвүлел хуралынга Вьетнам Демократтыг Республиканың төлээлерин баштап чораан. Оон энергиязы болгаш политиктиг демисел талазы-биле дуржулгазы Вьетнам, Камбоджа болгаш Лаос айтырыгларын чөптүг шиитпирлээр талазы-биле дугуржулгаларны чедип алырынга бердинген.

1955 чылда эш Фам Ван Донг ВДР-ниң чазааның премьер-министри апарган болгаш оон-биле кады 1961 чылга чедир даштыкы херектер министриниң хүлээлгезин күүседип турган. Ол, Вьетнам Демократтыг Республиканың улус ажыл-агыйын катап тургузарынче болгаш хөгжүдеринче база чуртка социализмни тургузар херекче улуг киржээнгейни угландырып келген.

Эш Фам Ван Донг 1960 чылдың сентябрьда эрткен Вьетнамның Ажылчы чоннар партиязының III съездизинге ВАП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге база катап соңгуткан.

Эш Фам Ван Донг вьетнам улустуң америк агрессияга удур демиселиниң кол органиазакчыларының бирээзи.

ВДР-ниң премьер-министриниң бедик албан-дужаалынга ажылдап турган, эш Фам Ван Донг Вьетнам Демократтыг Республиканың акы-дуңма социалистиг чурттар-биле кады ажылдажылгазын быжыглаар, ВДР-ниң делегей харылзаазын калбартыр талазы-биле улуг ажылдарны чорудуп турар.

Эш Фам Ван Донг Совет Эвилелинге каш удаа чораан.

Совет улус Вьетнам Демократтыг Республиканың эш Фам Ван Донг баштаан партия-чазак төлээлеринге изиг байырны чедирип турар болгаш хосталга, хамаарышпас чорук болгаш Вьетнамның чаңгыс эви дээш чаа-чаа тиилелгелерни чедип алырын маадырлыг вьетнам улуска күзеп, социалистиг тургузуушкунга улам ындай чедиишкиннерлиг болурун оларга алгап-йөрээп турар.

(СЭТА).

СЭТА-ның дыңнадыглары

Октябрь 13-те ужудуушкунның баштайгы хүнүнүң дургузунда «Союз-6», «Союз-7», «Союз-8» корабльдерге үш корабльди хары угда башкарарының методиказын хынап, техниказын таарыштырып турган, ужудуушкунну башкарарының төвүнүң черде хайгаарал станциялары-биле, харылзаа черлери-биле космос корабльдериниң кады ажылдажылгазын боттандырыышкын чорудуп турган.

Углап-шиглээр саналга төвүнге бөлүк ужудуушкун дугайында кирип турар бүгү медээлерни үзүктел чокка ажылдап кылып турар. Ужудуушкунну башкарар талазы-биле шилип алдынган схеманың бедик-биле боттуг болуп турарын бадыткап турар медээлер алдынган.

Космос корабльдериниң экипажтары боттарының аразында болгаш Чер-биле харылзааны тудуп, эртем-техника болгаш медицина-биология талазы-биле шинчилелдерниң программазын ёзугаар ажылдап чоргулаан. Чижээлээрге, «Союз-6» корабльдиң экипажы медицина-биология талазының шинчилелин кылып чораан; «Союз-7» корабльдиң экипажы дээр чырыдыышкыннарын, көстүр черге янзы-бүрү байдал турда, Черниң хөлегелиг болгаш чырыттынып турар талаларында хаяаларны хайгаарап, чурукка тырттырыглаарын боттандырып турган; «Союз-8» корабльдиң экипажы тускай херекселдерниң дузазы-биле атмосфераның көрүнчүктелдирип турары хүн чырыынга хамаарышкан шинчилелдерни чоруткулаан.

Бөлүктүң командири полковник Шаталовтуң болгаш корабльдер экипажтарының илеткелдерин ёзугаар алырга, космонавтарның байдалы эки. Чүткүлдүг ажыл хүнүнүң соонда, космонавтар дыштаны бергилээн.

• • •

Башкарылгалыг үш совет «Союз» корабльдериниң бөлүк ужудуушкуну чедиишкиннig уламчылап турар. «Союз-6», «Союз-7» болгаш «Союз-8» корабльдер октябрь 14-те Москваның-биле 8 шак 30 минутага чедир Черни 45, 29, 13 удаа долганган.

Чеди совет космонавт чаа күш-ажылчы хүнүн эгелээн. Радио харылзааның эртенги баштайгы сеансызында корабльдерниң бөлүк командири В. А. Шаталов дүнеки дыштаныыганың соонда бүгү космонавтарның байдалы эки дээрзин илеткээн.

Корабльдерниң экипажтары медицина контролю-биле капсырлаштыр күш-дамыр сула шимчээшкинин кылган, оон даараазында чемненген. Корабльдерниң иштики системаларын хынаан соонда космонавтар ужудуушкунуң ээлчеглиг хүнүнүң программазын күүседирин эгелээн.

• • •

Космостуң «Союз-6», «Союз-7» болгаш «Союз-8» корабльдери бир хонук хире үеде кады ужудуп турар. Башкарылгалыг үш корабльдиң бөлүк ужудуушкуну программа ёзугаар шыңгыы чорул турар.

Корабльдерниң экипажтары төлевилеттинген шинчилелдерни, шенелделерни болгаш хайгааралдарны чедиишкиннig күүседип турар. Чер чоогунуң космос делгеминиң янзы-бүрү точкаларынга кады чорудар шенелделерни хары угда күүседирин эгелээн, ол шенелделерниң түңнелдери шинчилеп турар чорудулгаларның дугайында эң долу билиишкинни алыр арганы бээр.

Космостуң «Союз-6» болгаш «Союз-8» корабльдериниң экипажтары булуттуг бүдүмелдерни болгаш циклоннарны, дээр биле чер хаязынга Айны болгаш сылдыстарны хайгаараарын чоруткан болгаш чурукка тырттырган, а ол ышкаш имирниң болгаш чырык талаларынга бистиң планетавыстың канчаар көстүрүн шинчилеп көрген.

«Союз-8» корабльдиң командири полковник В. А. Шаталов хол-биле башкарылганы ажыглавышаан, элээн маневрларны күүсеткен.

Космостуң «Союз-7» корабльның экипажы шенелделерни чорудары-биле корабльди хол-биле чигелээрин боттандырган. Каспий далайның районнарын чурукка тырттырары болгаш космос оруунуң элементилерин ажылдап кылыры ол шенелделерге кирген турган.

Медицина-биологтуг шинчилелдерни күүседирин үргүлчүлевишаан, космонавтар космоска ужудуушкунуң факторларының организмге салдарын шинчилээн. Экипажтар кежигүннериниң организминиң байдалы болгаш оларның ажылгырының деңнели янзы-бүрү хүлээлгелиг шенелделерниң болгаш психофизиологтуг айтырыгларның дузазы-биле тодараттынып чораан.

Медицина контролюнун, радио-биле чугаалажыышкыннарның, а ол ышкаш «Союз-6», «Союз-7», «Союз-8» корабльдерниң ужудуушкунун телевидение-биле хайгааралынын медээлериниң анализи болза, экипажтарның кежигүннери космоска ужудуушкунуң факторларын эки эрттирип, ажылдаар аргалының бедик деңнелиниң хевээр арткан дугайын херечилеп турар.

Совет Эвилелиниң девискээринде чер кырында турар хайгаарал станциялары, а ол ышкаш ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының «Космонавт Владимир Комаров», «Моржовец», «Невель», «Бежица», «Долинск», «Ристна», «Кегостров», «Боровичи» эртем-шинчилел суднолары космос корабльдеринден кээп турар информацияны хүлээп алыр болгаш болбаазырадыр талазы-биле соксаал чок ажылды чорудуп, экипажтар-биле доктаамал харылзааны тудуп турар.

ДЭЭДИ ШАҢНАЛ

Совет литератураның хөгжүлдезинге шылгараңгай ачы-хавыязы, хой-ниитичи үре-түңнелдиг ажылы дээш база төрүттүнген хүнүнден бээр чеден харлааны-биле холбаштыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму чогаалчы Алексей Александрович Сурковка Ленин орденин болгаш «Кадыр биле масва» алдын медальды тывысышаан, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты тывысаан.

(СЭТА).

В. ВОЛЧЕНКОНУҢ чураан плакады.

Дакпыр-дакпыр өөрүшкүм

Мээң удуртуп турарым № 1 хойжу бригадам эрткен кыжын төрүүр 100 хойга оваалатыр 112 хураганны менди камгалап алган. Ол—хойжу бүрүзүнүң өөрүшкүзү болган. Чоокта чаа байырлап эрттиргенивис Совет Тываның 25 чылының байырлалында ол чедиишкиннеривис дээш, боттарывыстың адреживисе хөй-хөй мактал сөстерни дыңнап, база-ла өөрүшкүвүс хайынды.

Бүгү совет кижилер-биле бир дөмей бо хүннерде база бир онза өөрүшкүлүг болуушкунну — «Союз-6», «Союз-7», «Союз-8» космос корабльдериниң бөлүк ужудуушкунун магадап, аңаа бистер, хойжулар база катап өөрүп тур бис. Эртем-техниканың бүгү-ле чедиишкиннери совет кижилерниң чаагай чоруунче угланган. Мындыг магалыг өйде Төрээн чуртка кижиниң уламна эки ажылдап бээр күзели хайныгар-дыр.

И. ДАНЗУРУН,
Тес-Хемде «Чодураа» колхозта хойжу бригада бригадири, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады.

Бүзүрелдиг-дир!

Ленин орденниг Совет Тыва 25 чыл оюн байырлап, Совет эрге-чагыргаының чылдарында ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга кылдынган ажылдарын түңнеп, келир үедеги сорулгаларын тодарадып турда, октябрь 11-де Москва кайгамчык өөрүнчүг медээни дыңнадыпкан. Космоста «Союз-6» корабль, космонавтар Т. С. Шонин, В. Н. Кубасов.

Октябрь 12-де база катап өөрүнчүг медээ—космоста «Союз-7» корабль, космонавтар А. В. Филипченко, В. В. Горбатко, В. Н. Волков! Октябрь 13-те база дагын магалыг медээ. Космонавтар В. А. Шаталов биле А. С. Елисеев башкарган үшкү корабль — космоста! Октаргай делгеминде совет үш корабль, чеди кижи чоруп турда, кым өөрүвес боор, бистиң өг-бүлевис өөрээш, адып часкап турган бис.

Көк экранда корабльди, космонавтарны көрүп ора—Коммунистиг партияның, Совет чазактың болгаш бүгү совет улустуң даалга-идегелин маадырлыы-биле күүсеткеш, төрээн черивиске ээп келиңер—дээнимни бодум билбээн мен, сөөлүнде харын уругларым чугаалады. Совет эртемге, техникага, эртемденнерге, ажылчыннарга, космонавтарга кижи чоргаарланыр-дыр.

С. ШАЛЧЫМА,
персоналдыг пенсионер.

Полковник Владимир Александрович ШАТАЛОВ

Владимир Александрович Шаталовтуң ады шагда сураглыг апаан. Бо чылдың эгезинде, январь 14—17-де, В. А. Шаталов космостуң «Союз-4» корабли-биле орбитага ужудуушкунну боттандырып, «Союз-5» корабльдиң экипажы-биле кады космостуң делегейде баштайгы шенелде станциязын орбитага тургускан. Владимир Александровичиге Совет Эвилелиниң Маадыры болгаш ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавы атты тывыскан.

Ам Владимир Александрович база катап корабльдиң командири боол, космоста бодунуң ийиги ужудуушкунун боттандырып турар.

Шаталов 1927 чылдың декабрь 8-те Соңгу-Казахстан областың Петропавловск хоорайынга төрүттүнген. Оон чаш назы чылдары Ленинградка эрткен.

Шериг-Агаар күштериниң тускай школазын, ужудукчуларның баштайгы эге өөредилге школазын дооскаш, Владимир 1945 чылда Качинаның шериг ужар чүүл училищезинге өөренип кирген. Училищени дооскан соонда Владимир Александрович ужудукчу-инструктор боол ажылдаан, 1953 чылда Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының хүрээлеңинге кирген. Ол-ла чылда Кызыл Тук орденниг Шериг-Агаар академиязынга өөренип кирген болгаш 1956 чылда ону чедиишкиннig дооскан.

Академияны дооскан соонда Владимир Шаталов Совет Армияның ужар чүүл кезектеринге албан эрттирип турган. 1963 чылдың январьда В. А. Шаталовту космонавтарның отрядынга кииргөн. Бодунуң баштайгы ужудуушкунунуң мурнунда ол Георгий Береговойнуң солукчузу болган.

Владимир Александрович кадайлыг. Оон кадайы Муза Андреевна, кедээ ажыл-агый эртемнериниң кандидады, ССРЭ-ниң Кедээ ажыл-агый министерствозунда ажылдап турар. Оглу Игорь Москваның ужар чүүл институдунда өөренип турар. Уруу Лена — бешки класста. Владимирниң ачазы шаанда демир-орук ажылдакчызы чораан. Дайын чылдарында 1943 чылда аңаа Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты тывыскан. Космонавтың авазы Зоя Владимировна биле ачазы Александр Борисович ам пенсионерлер.

Алексей Станиславович ЕЛИСЕЕВ

Алексей Станиславович Елисеев орбитага бодунуң баштайгы ужудуушкунун 1969 чылдың январь 15-те космостуң «Союз-5» корабльның экипажының составынга боттандырган. Космоска ужудуушкунун чедиишкиннig күүсеткени база «Союз-4» болгаш «Союз-5» корабльдериниң орбитага ужудуушкунунуң үезинде космостуң бир корабльндеи өске корабльче шилчиирин делегейге эң баштай боттандырганы дээш А. С. Елисеевке Совет Эвилелиниң Маадыры атты тывыскан. ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавы атты аңаа база тывыскан.

Ам Елисеев база катап космоста.

Алексей Станиславовичиниң намдарында өскерилген чүве барык чок. А. С. Елисеев 1934 чылдың июль 13-те Калуга областың Жиздра хоорайынга төрүттүнген. Оон бичии назы чылдары Москва чоогунга эрткен.

1951 чылда ортумак школаны дооскаш, Алексей Москваның Бауман аттыг дээди техниктиг училищезинге өөренип кирген болгаш ону чедиишкиннig дооскан. Конструктор бюрозунга ажылдап тура Алексей Станиславович техниктиг эртемнерниң кандидадының эртем чадазынга диссертацияны камгалаан.

1967 чылда А. С. Елисеев Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының хүрээлеңинге кирген.

Алексей Станиславович кадайлыг. Оон кадайы Лариса Ивановна инженер боол ажылдап турар. Елисеевтерниң уруу Лена тос харлыг. Космонавтың авазы Валентина Ивановна—химия эртемнериниң доктору, профессор, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Физика химиязының институдунда ажылдап турар.

ТЫВАНЫҢ ЭКОНОМИКТИГ ХӨГЖҮЛДЕЗИНИҢ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

ХОЖУДАҢГАЙ чурттарның ооң иштинде мурнунда хаанныг Российаның кыдыг-кызыгаар черлериниң салым-чолун тодарадып тура, В. И. Ленин 1920 чылда Коминтерниниң II конгрезинге мынча дээн: «...хожудаңгай улустарга хөгжүлдениң капиталистиг үе-чадазын эртери чайлаш чок чүве деп санаары шын эвес... Хожудаңгай чурттар совет тургузугже хөгжүлдениң чамдык чадаларын дамчыштыр, хөгжүлдениң капиталистиг үе-чадазын оюп эрткештиң коммунизмче шилчип болур».

Ильичиниң ол гениалдыг түңнелин Тываның экономиказының болгаш культуразының шапкын хөгжүлдези бүрүн бадыткаан. ССРЭ-ниң улустарының акы-дуңмалышкы деткимчезиниң ачызында Тыва хожудаңгай бүдүүлүк чоруктан дендиилгеже, капитализмни оюп эрткеш, феодалдыг Тывадан социалистиг Тываже шилчээн.

Үлетпүрнү тургусканы, арат, тараачын ажыл-агыйларны кооперастааны, көшкүн амыдыралдан суурлажылгаже шилчээни, улус ажыл-агыйын техниктиг чепсеглээш, культура революциязын боттандырганы — бо бүгүнүң ачызында 50 чылдарның ортаа үезинден бээр тыва улустуң амыдыралының шупту адырларынга социалистиг бүдүрүлге харылзаалары тиилээн. Ооң уламындан Совет Эвилелиниң эң аныяк республиказы коммунизмниң калбак тургузуушкунунуң үе-чадазынче бүгү совет улустар-биле деңге кирген.

Совет Тываның экономиктиг хөгжүлдезиниң бедик темпилерин дараазында чижек көргүзүптер. Совет эрге-чагырганың чылдарында үлетпүрнүң ниити продукциязын бүдүрери 40 катап, ооң иштинде хөмүр-даш—55, электроэнергия—122, малдың баш саны—1,5, кодээ ажыл-агыйда күш-ажылдың энергия-биле чепсеглелгени — 4, колхозтарда болгаш совхозтарда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 3 катап өскен. Бөгүн 1945 чылда бүдүрген электроэнергияны Тыва ам 3 хүн иштинде, а хөмүр-дашты 7, туулбуну 10 хонукта бүдүрүп турар. Эрткен чеди чылдарда республиканың үлетпүрү Чөөн Сибирьниинден 1,5, РСФСР-ниинден 2 катап дүрген хөгжээн.

ЧӨӨН СИБИРЬНИҢ улус ажыл-агыйында Тываның деңзигүүрү девискээр талазы-биле 3 хуу, чурттакчы чону — 2,9, тарылга шөлү — 4,7, кодээ ажыл-агый продукциязы — 3,4 болгаш өлүк, алгы-кеш — 7 хуу.

Чурттуң өске районнарындан Тываның экономиказын дүрген темпилиг хөгжүдерин бо беш чыл планында көрген. Ол болза шаанда хожудаңгай, чыдып калган районнарның экономиктиг деңнелин дүрген бедидер дугайында Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың ленинчи национал политиказының ачызы. 1966—1970 чылдарда үлетпүрнүң ниити продукциязы 2 катап, кодээ ажыл-агыйны— 50 хуу көвүдээр. 5 чыл дургузунда улус ажыл-агыйынга 259 млн. рубльдиң капитал салыышкынын кирер, ол болза мурнундагы беш чылдыындан 1,6 катап хөй.

Беш чыл планының күүселдезиниң үезинде Тыва аграр республика турганындан аграр индустриалдыг апаар. 1970 чылдың төнчүзүнге чедир улус ажыл-агыйынга үлетпүр продукциязының деңзигүүрү барык 45 хуу турганындан 50 хуу чедер. «Тыва даг-дүгү», «Тыва кобальт» комбинаттарның болгаш Терлиг-Хаяның шинчилел-ажыглал бүдүрүлгезиниң ажыглаага киргениниң соонда (сөөлгү ийизиниң тудуглары бо чылын доостур) Тываның үлетпүрү күш-ажылдың районнар аразынга хуваалдазының системазынче улам ханылап кирер; республикадан чурттуң өске районнарынче чүгле кодээ ажыл-агый продукциязын эвес, ол ышкаш бедик шынарлыг үлетпүр чиг-эдин сөөртүр.

Күш-ажылдың районнар аразынга хуваалдазынга Тыва амдызында даштыкыже үндүр садар өлүктүң (киш, дииң, ас кежи), даг-тывыш үлетпүрүнүң продукциязын (даг-дүгүн, мөңгүн-суун, алдынны), кодээ ажыл-агый продуктуларын (дүк, тараа, эът, алгы-кеш) болгаш сыын мыйызын берип турары-биле киржип келген.

СЭКП-ниң XXIII съездизиниң, ТК-ның Пленумнарының төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, бистиң республиканың ажылчы чону В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болурун төлептиг уткуур дээш, социалистиг чарышка киржип, алган хүлээлгелерин чедиишкиниг күүседип турар. Беш чылды 1970 чылдың ноябрь 7-де күүседириниң долу барымдаалары бар.

Эрткен чылын үлетпүр бүдүрүлгелери продукция сайгарарының планын 4 хуу, азы 1104 муң рубль ажыр күүсеткен. «Тыва даг-дүгү» комбинат, Чадаананың хөмүр-даш разрези, «Кызыл-Хавак» шахта, Улуг-Хемниң ыяш үлетпүр ажыл-агыйы, алгы заводу эки түңнелдерни чедип алган.

1968 чылда агаар-бойдустуң байдалы дыка таарымча чок болза-даа, кодээниң ишчилери ниитилел бүдүрүлгезиниң экономиказын болгаш чоннуң материалдыг чаагай чоруун быжыглаар талазы-биле элээн эки түңнелдерни чедип алган. Ол чылын мыйыстыг бода мал 5 хуу, хой, өшкү 4 хуу көвүдээн. Эътти, дүктү садарының планы 7 хуу, сүт 6 хуу ажыр күүсеттинген.

Беш чылдың эрткен үезинде тудугну, транспортту, культураны улам ыңай хөгжүдер талазы-биле чедиишкиннер хөй болган.

КЕЛИР БЕШ чылдарда, 1971—1980 чылдарда, Тыва АССР-ни чечектелдирип хөгжүдериниң перспективалары улуг. Ол чылдарны литературада чиңгине перспективаның үе-чадазы деп адап турар.

Республиканың экономиказын улам сайзырадырының аргаларын хамыкты мурнай тус черниң минерал-чиг-эт талазы-биле эгээртинмес курлавырларын барымдаалап, планнап турар. Ооң баазазынга өңнүг металлургияны, хөмүр-даш, даг-дүгү, ыяш болбаазырадыр үлетпүрлерни хөгжүдериниң таарымчалыг аргалары бар. Геологтар республика девискээринде муң ажыг кезек черде казымал байлак чыдып турарын тодараткан. Ооң иштинде 47 черниң эртинезин ылап шинчилеп, курлавырын санап тыпкан. Хөмүр-даштың курлавыры барык 19 млрд. тонна чедип турар, а демир рудазы — 250 млн., даг-дүгүнүң рудазы—270 млн., чугай дажы— 500 млн. тонна хире бар. Чөөн Сибирьде бүгү даг-дүгүнүң чартык кезин, коксталыр хөмүр-даштың 20 хуузун ээлеп турар.

Тываның ажыктыг казымалдары комплекс аайы-биле (бир тыңыштыг черде янзы-бүрү бүдүмелдер кожа) чыдып турар. Чугула бүдүрүлгелер ажылдарынга таарымчалыг байдалдар кайы хөй. 1 млрд. кубометр ажыг ыяш курлавыры, дойдовурак, сай, элезин, чугай, даш болгаш өске-даа тудуг материалдарының элбээ казымал байлакты болбаазырадыр бүдүрүлгелерни тургузарынга таарымчалыг.

Ынчалза-даа сөөлгү каш чылдарга чедир Тываның экономиктиг хөгжүлдези ооң бойдус байлааның арга курлавырынга долу дүүшпес байдалдыг болуп келген. Чылда 20—25 млн. тонна хөмүр-дашты, 4—5 млн. кубометр ыяшты белеткеп болурунуң аргазы бар. Хой ажылын улам сайзырадып, ооң баш санын 2 млн. ажырып болурунуң барымдаалары бар. Ынчалза-даа ол курлавырларны ажыглаарының хемчеглери алдынмайн турган. Ажыктыг казымалдарын ажыткан девискээриниң 80 хире хуузунче амдызында хол дегбээн. Казар байлакты комплекс аайы-биле шиңгээтпейн турарын «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылындан көрүп болур. Ында амдызында бедик сорттуң даг-дүгүн арыглап, кудуку сорттуун муң-муң тонна-биле комбинат чоогунда оваалаңдыр төп, сөөлзүредир ажыглаар бодап турар. Ол даг-дүгүнден техниктиг кылыглары бүдүрүп болур.

Тываның байлаан долу ажыглаар сорулга-биле янзы-бүрү министерстволарның, ведомстволарның бөлүк специалистери 1981 чылга чедир республиканың бүдүрүкчү күштерин хөгжүдериниң, хуваарының төлевилелин тургускан. Ону чогаадып тура, СЭКП-ниң Программазында кирген, амгы болгаш перспективтиг планнарны шын дүүштүрер дугайында ленинчи айтышкынны кичээнгейге алган.

Ол төлевилелдиң кол кезектерин көрээлиңер.

I. ҮЛЕТПҮР

Республиканың экономиказы энергия-биле хандырылгадан кол хамааржыр. Тываның бодунга 1971—1980 чылдарда электри энергиязын бүдүрери шоолуг өспес (6-ла хуу хире). Чүге дээрге ам Красноярск крайда улуг суг болгаш чылыг электростанцияларын (чижээ, Красноярскиниң, Саянның, Назаровонуң) тудуп турар. Аңаа ол чоок кавының, база Тываның хереглелинге бүрүн четчир энергияны бүдүрер.

Тываны Красноярскиниң энергия системазынга электри дамчыдылгазының Абаза — Ак-Довурак — Кызыл болгаш Минусинск — Кызыл шугумнарын дамчыштыр кожар. Ону 1975 чылда доозарын көрген. Ынчаарда бир кижиге онаалтыр электроэнергия хереглели 6 катап улгадыр болгаш ол 2000 квт-шак чедер.

Кызылдың электростанциязы чылыг-биле хоорайның үштүң ийи кезээн хандырарын планнап турар.

Тожу районда аңгыда бүгү районнар энергия системазының дээрбээнче кирер. Тожуга чоокку үеде электростанцияны тудар.

Ооң ачызында күш-ажылды электри-биле чепсеглээриниң деңнели бедиир. Кодээ ажыл-агыйны, ылаңгыя мал ажылын, суггарылганы, коммунал, амыдырал хандырылга черлерин электрижидери калбарар.

Кол перспективаның чылдарында «Тыва кобальт» комбинат бодунуң күчүзүн улам өстүрер. Чуртка бээр продукция — кобальт концентрады чылдың-на көвүдээр. Ол ышкаш Терлиг-Хаяның бүдүрүлгези база сайзыраар. Кобальт болгаш мөңгүн суу бээр металлургия бүдүрүлгелери хемчээли шоолуг улуг эвес-даа болза, өртээ улуг үнелиг продукцияны сайгарар апаар. Ол бүдүрүлгелерниң бир чылда белеткээн продукциязын сөөртүрүнге хөй-хөй чүък машиназы негеттинер. Ынчаарга ол продукцияның өртээ аар. Сөөртүрүнге эптиг, аар өртектиг продукция бүдүрери орук харылзаазы берге бистиң республикавыста дыка ажыктыг.

Чөөн Сибирьниң өңнүг болгаш ховар металлдар бүдүрер талазы-биле специализастаашкынынга бисте бар алдынны тывары. Тожуда полиметаллдарны болбаазырадыр черни тудары улуг рольду ойнап болур.

База бир айтырыг. Тываже демир-орук тударының айтырыы амдызында шиитпирлеттинмээн. А республика Эвилелдиң демир-орук шугум-

---

КЫШКА ЭКИ БЕЛЕТКЕНИР

Бай-Тайга районнуң ажыл-ишчилери В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 100 чылынга болгаш Совет Тываның 25 чыл оюнга алдар болдурган социалистиг чарышка эки түңнелдерни чедип ап турарлар. Районнуң ажыл-агыйлары 1969 чылдың үшкү кварталында күрүне планнарын күүсеткен. Күрүнеге тараа садарын 139 хуу, эътти— 110,3 хуу, дүктү — 103,7 хуу, сүттү — 104,6 хуу болгаш мал чеми белеткээр планын 116,6 хуу ажыр күүсеткен. Бо талазы-биле районда бирги черни «Мурнакчы» колхоз (даргазы эш Х. Кудурукпай, партком секретары эш М. Донгак, кодээ Совет даргазы эш Д. Хертек) ээлеп турар.

Амгы үеде «Мурнакчы» колхоз мал кыштаглаашкынынга белеткел ажылдарын доозуп турар. Мал кажааларының болгаш малчыннар бажыңнарының септелгезинде колхозтуң дөрт-дөрт кижи составтыг үш звенозу ажылдап турар. Эң ылаңгыя Саая Балындайга удурткан херээженнер звенозу Базарак-Адааның, Чаңгыс-Теректиң кыштагларында малчыннарның 5 мал кажаазын, 4 чуртталга бажыңының септелгезин доосхан. Ол звенода аныяк комсомолчу кыстар Хомушку Уран-кыс, Күрү Александра хүн нормазын 130—140 хуу күүседип, мурнакчы болуп турар. «Мурнакчы» колхозтуң малчыннарының кыштагларында 88 шагжаны, 114 оңгачаны септеп белеткээн болгаш 35 анай, хураган кажааларын чылыглап кылган. Ниитизи-биле колхозта малчыннарның 32 чурттаалга бажыңын белеткээн. Колхозтуң 64 коданындан 56 кодан кышкы үеде суг-биле хандыртынар. Малчыннардан Тей-Бажы деп черде кыштаглыг Хертек Сарыг-оол кыштаанда 24 тонна, Кара-Сал Сендажы Чадагай деп черде кыштаанда — 22 тонна база Хертек Шагдыр Шат-Аразы деп черде кыштаанда — 18 тонна мал чемин белеткээш, чедирип алган.

Районда ниитизи-биле 5621 баш бода, 87.000 баш хой, өшкү болгаш 1431 баш чылгы мал 368 коданга кыштаглаар. Оларга 374 малчын өреге 144 бажыңга, 230 өгге кыштаар.

Малчыннарның культурлуг амыдырал-чуртталгазын хандырарынга 13 кызыл-булуң, 13 чунар-бажың ажылдап кыштаар. Бо чылын малдың бодүүн чемин 6090 тоннаны белеткээн болгаш эрткен чылдың бо үези-биле деңнээрге, 946 тонна бодүүн чемни, 4985 тонна силосту хойнуу белеткеп алган. Ажыл-агыйларның аңмаарларында чүгле мал чеминге хереглээри-биле 1200 тонна тарааны урган ийикпе, эрткен чылдың деңнелинден 300 тонна хөй.

Амгы үеде ажыл-агыйларның ажылының кол угланыышкынын кескеп тараа саваңнарын, кыштаглардан өдек бөлерин чорудуп турар. Районда ниитизи-биле 514 тонна саваң, 89 тонна өдекти ажыл-агыйлар белеткеп болген. Эң ылаңгыя саваң, өдек болүүшкүнүн «Тээли» совхозтуң Найырал салбыры, «Мурнакчы» колхоз эки чорудуп турар.

1968 чылда малды кыштаглаашкынга багай белеткээнинден, өдек-кыштагны чогуур деңнелинге тургуспаанындан, мал чемин четчири-биле белеткеп албаанындан, белеткеттинген мал чеминиң шынарының кудузундан районнуң ажыл-агыйларындан чүгле беш айларның дургузунда 295 баш бода болгаш 7433 баш хой, өшкү өлүп хораан. Эң ылаңгыя «Кара-Хөл» колхозтан 50 баш мыйыстыг бода, 2510 баш хой, өшкү эрткен кыжын өлүп хораан. Ынчангаш кыштың чымыштыг кадыг-берге үелеринге баш бурунгаар дээштиг белеткелди чорудары ажыл-агыйларның удуртукчуларындан шыңгыы негеттинип турар.

Кыштаглаашкынны чогуур үезинде бедик деңнелге, эки шынарлыг организастаарындан келир чылын мал ажылының продуктуларын бүдүрериниң болгаш күрүнеге садарының планнарының күүселдези улуу-биле хамааржыр.

Бар турган четпестерниң кол чылдагааннары болза, мал кыштаглаашкынын эрткен чылдарда ыракта четпес организастаанында, малды кыштан семис, менди ажырып, ооң продуктулуун бедидер дээш, ажыл-агый удуртукчуларының, тускай эртемниглерниң ап турар хемчеглериниң кошкаагында болур.

Малдың баш санын өстүрериниң, ооң продуктулуун бедидериниң талазы-биле беш чылдың сөөлгү шиитпирлиг чылында көрдүнген планныг онаалгаларны күүседири — кыштаглаашкынның капчаар. эртеринден шуут хамааржыр.

Малды эки кыш ажырары чогуур суггат-биле, минералдыг чемпер-биле болгаш микроэлементилер-биле чогуур негелдезинге чедир хандырары болур. Районда ниитизи-биле 10 екважина кудук, 12 суг сөөртүр автомашина саналтынып турар. 10 екважина кудуктуң 6-зында сугну малга чылыдып бээр тускай доскаарны кылгылаан. Ынчалза-даа суг сөөртүр автомашиналарның эдилели ажыл-агыйларда багай. «Тээли» совхозта суг сөөртүр 10 автомашинаның чүгле 4-тү ажыглаттынып, өскелери өскээр ажыглаттынып турар. Оларны чүък машиналары кылдыр эде дерээн таварылгалар кайы-даа ажыл-агыйларда бар.

Мал кажааларының, малчыннарның оран-савазының, чунар-бажыңнарның, кызыл-булуңнарының септелгезин ам-даа четпес организастаттынган. Ылаңгыя «Тээли» совхозта хойнуң 190 кажаазының 66-зынга, «Мурнакчы» колхозтуң 8 хой кажаазынга септелге негеттинип турар. Районда малчыннарның 144 чурттаалга бажыңының чүгле 72-зи септеттинген. «Тээли» совхозта 39 чурттаалга бажыңындан чүгле 15 бажың септеттинген.

Моон алгаш көөрге, районнуң кодээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери, ажыл-агый удуртукчулары, тускай эртемниглер кышка белеткелге ам-даа кошкак сагыш салып турар-дыр. Ону соңгаарладып болбас. Кыш манавас дээрэзи утпас херек.

К. САРЫГЛАР.

Бай-Тайга районда кодээ ажыл-агый бүдүрүлге эргелелиниң начальниги.

БИСТИИНГЕ АЖЫЛДАҢАР!

Тыва республикавыстың чиңгир ногаан арга-арыгларынга бүргеткен Хову-Аксыда «Тыва кобальт» комбинадының улуг тудуглары бедип үнген. Мону орус, тыва, хакас, украин болгаш өске-даа нацияларның аныяк төлээлекчилери тутчуп турар.

Мен Галина Канчыыр-оолдуң шеверлекчилер бригадазында ажылдап турар мен. Өөрүм-биле кады руда үүрмектээр салбырда малгаштаар, чугайлаар ажылдарны кылып доозарының кырында келген бис. Бистиң бригадавыстың кежигүннери Кызылдың № 35 тудуг училищезин доосхан, аныяк тудугжулар.

Улуг тудугну ажыглалга киирер дээш мында келген хөй национальдыг өңнүктер-биле кады ажылдаарга солун-даа, хоглуг-даа-дыр. Ылаңгыя октаргай делгемнерин шиңгээдип ап, шинчилээриниң ажылдары чедиишкинниг үргүлчүлеп турар бо хүннерде совет эртем-техниканың чайынналчак чедиишкиннерин бедии-биле үнелеп көрүп, аңаа чоргаарланып, сеткил-сагыштың ханызындан улам эки ажылдаар сорулганы салдывыс. Төрээн Тывавыстың хоорай, суурларында оолдар, кыстар кайы хөй болгай. Бо кыска чагааны дамчыштыр Хову-Аксының улуг тудуунга кээп, бистиң-биле кады ажылдаарыңарны күзеп, силерни чалап тур бис, аныяктар.

О. ЭЗИР.

Бо чуруктарда: үстүнде чагааның авторунуң кады ажылдап турар өөрү Нелля Дажы, Галина Канчыыр-оол, Лена Шарап, Ондар Чимисмаа олар-дыр. Адаанда комбинаттың химия лабораториязында инженер-шинчилекчи Надежда Магдиг.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ЧААРТЫНГАН БУЛУҢ

Иви ажыл-агыйлыг аңчы быдаргай көшкүн араттарның чурту — Тожу ам үлетпүр бүдүрүлгелиг, сайзырангай кодээ ажыл-агыйлыг, школа, эмнелгелиг, культура албан черлерлиг булуң болу берген. Бо дээрге ленинчи национал политиканың ачызында, Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың сагыш салыышкыны-биле чедип алдынган.

Районда 3 ортумак, 5 эге школаларда, сес чылдың бир тускай школазында 1400 ажыг уруглар өөренип турар. 50 оруннуг район болгаш участок эмнелгелери, беш эмнелге пунктузу, үш культура бажыңы, 4 кодээ клуб, 7 библиотека, 7 доктаамал, ооң иштинде калбак экранныг 3 киноустановка ажылдап турар. 3 столовая, 20 магазин, хлеб быжырар үш чер ажылчы чоннуң хандырылгазында бараан болуп турар.

Ырбанның ыяш белеткел чери республиканың тудугларынче 100 муң ажыг кубометр ыяшты белеткеп берип турар. Аңныыр ажыл-агый черлери чыл бүрү чүс-чүс муң рубльдиң өлүүн, чүс-чүс тонна тооруктуу, балыкты, каг, мөөгүнү белеткел черлеринге дужаап келген.

1949 чылда коллективтиг ажыл-агыйларны организастап тургусканда ниитиниң малы 600 баш турган болза, «Тоора-Хем» совхозта ам 17 муң ажыг мал бар. Мал ажылының продукциязын чүгле районга хереглээри-биле бүдүрүп турар эвес, эътти, дүктү, сүттү республика планынга киирип, күрүнеге дужаап турар апарган.

Районнуң ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунда мурнакчыларның хүрээлеңи чыл келген тудум өзүп, планныг сорулгаларны шиитпирлээринге үлегер-чижээн көргүзүп турар. Ырбанның ыяш белеткел черинде Д. Грахов, Н. Бяков, Сыстыг-Хемниң аңныыр ажыл-агый черинде В. Берзин, А. Дамыкай, кооперацияның аңныыр ажыл-агый черинде А. Маспаяк, А. Чепкасов, «Тоора-Хем» совхозта Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Эрестол Даржаа, Ленин орденниг хоочун аңчылар Ак Мырлаа, Бараан Серен (херээжен), малчыннар К. Лопсаң-Доржу, К. Чамый, Б. Хувааска, эмчилер Т. Соловьева, К. Хуурак-оол, Е. Новикова, башкылар Т. Кол, Т. Селина болгаш садыгда, амыдырал хандырылгада, тудугда мурнакчылар хөй.

Чедир кылдынмаан, ажылдар болгаш шиитпирлеттинмээн айтырыглар районда хөй. Коммунал-тудуг участогу планныг даалгаларын чедир күүсетпейн келген. 320 өөреникчи турар ийи каът школаның тудуунга көрдүнген хөреңгиниң чүгле 45 хуузу шиңгээттинген. «Тоора-Хем» совхоз мал чемин белеткээр планын 60 хуу чедирген болгаш тос айларда күрүнеге эът садар планын күүсетпээн. Күрүнениң болгаш кооперацияның аңныыр ажыл-агый черлери өлүк, балык, мөөгү белеткээр планнарын күүсетпейн турар.

В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болурунга алдаржыткан социалистиг чарышка алган хүлээлгелерин амыдыралга боттандырар дээш дөрткү кварталда планныг даалгаларны күүседиринче бүгү күштү организастаары черчер Советтериниң күүскомнарындан, ажыл-агыйларның удуртукчуларындан негеттинип турар апарган. Кол сорулга болза, аңныыр сезонунче, кыштаглаашкынче организастыг кирери болгаш ыяш белеткелин үргүлчүлээри болур.

В. ТАМДЫН-ООЛ,
райкүүском даргазы.

ЧОНУМГА

Бөгүнгү Тывада чолаачы эң массалыг мергежилдерниң бирээзи. 4 муң ажыг кижилиг автотранспортчуларның өмүнээзинден «Шын» солунга чагаа бижиирин меңээ дааскан ны харыысалгалыг чүүл болур-дур.

Автотранспортчуларның улуг коллективтеринде мурнакчылар хөй. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады О. Хуналжык, автобус чолаачызы В. Сапогов, беш чыл программазын күүседипкеннер П. Шуберт, И. Беликов дээш өске-даа хөй-хөй кижилер черниң ыраанга, оруктуң кадыр-бертинге торулбайн, аныяк республиканың хөгжүлдезинге улуг салыышкынын киирген.

Мен Чадаананың АТБ-зинде он чыл ажылдап келдим. Пассажирлерни чедер черинге чедирип, ажыл-ишчи кижилерге бараалгап чор мен. Чөөн-Хемчик дээрге чери нарын, орук-чирии берге район. Ындыг черге автомашина черле үрелип болур. Ынчалза-даа мен бодум-даа, кады ажылдап турар өөрүм-даа техниканы камныг эдилээр, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер дээш, билиивисти, мергежиливисти байлакшыдып, үргүлчү өөренип чоруур бис.

Техниканы билдилиг эдилээринден аңгыда, ажылдың шынарын экижидери, меңээ хамаарыштыр алырга, кижилерге бараалгаарының культуразын бедидери онза чугула.

Күш-ажылдың сагылга-чурумун хажытпас, ыңай-бээр аргышкан кижилерниң сеткилин хомудатпас дээш, бодумнуң күжүмнү, билиимни харамнанмайн кызып ажылдап чоруур мен.

Мадахат ШАУТДИНОВ.

Чадаананың АТБ-зиниң чолаачызы, Тыва АССР-ниң транспортунуң алдарлыг ажылдакчызы.

КҮРҮНЕ ӨНЧҮЗҮН КАМГАЛААР

Хөй самчыгдал кылып чораан, ажылга ээ-харыысалга чок кижилерни Барыын-Хемчик районнуң колхоз, совхозтарында мал ажылында амдаа тутпушаан турар. Ооң уламындан ажыл-агыйлар улуг каража-когаралга таваржып турарын тодаргай чижектер-биле көргүзүп болур. «Дөң-Терезин» совхозка 70 ажыг малчыннар малды өлүргеш азы чидиргеш, 35 муң рубльдиң когаралын таварыштырган. «Шекпээр» совхозта ындыг когаралдың түңү 50 муң рубль ажып турар.

2994 рубль өрелиг Ооржак Успуң, 2816 рубль өрелиг Саая Дүктүг-оол олар «Дөң-Терезин» совхозтуң мал ажылында ам-даа ажылдавышаан.

«Барлык» совхозка малдың учёт-отчёдун, ай бүрүде санаалгазын мырыңай чорутпайн турган. Ооң түңнелинде, 1968 чылдың ноябрьда санаашкын кылырга, кадарчы Алдын-оолдуң коданындан 20 инек, Алак-оолдуң коданындан 18 инек четпес болган.

Кадарчы Ооржак Хеймер-оолдуң харыысалга чок чоруунуң уламындан «Шекпээр» совхозтуң 5 бүдүрүкчү бугалары бо чылын тараа чээш, ишти хеверип өлген, ынчангаш совхоз 2016 рубль түңнүг когаралга таварышкан. «Барлык» совхозтуң уксаалыг бугаларын ажаап турган Ооржак Өлчей-оол оларны каапкаш чоруй баарга, кажаа өртенгеш, хамык буга кырылган. Ооң түңнелинде ол совхоз 8187 рубль когаралдыг болган.

Бо ышкаш чоруктар «Тыва» совхозтуң Кызыл-Мажалык салбырында база бар. Ындыг фактыларны район иштинден дыка хөйнү көргүзүп болур. Бо дээрге күрүнениң өнчүзүн ээ-харыысалга чок көөр, ону камгалап карактавас чоруктур. Боттарының чалгаа багы-биле күрүнениң өнчүзүн когараткан буруулуг кижилерни кеземче харыысалгазынче киирбейн турары харааданчыг. Хоойлу ёзугаар алыр болза, ындыг кижилерни суд чери шиидер ужурлуг. Когарал таварыштырган кижилерни ажыл-агыйларның удуртукчулары судче дораан шилчидер херек.

А. КЫРГЫС,
Барыын-Хемчиктиң район судунуң шиитекчизи.

ПОЧТАЗЫНДАН
1969

ФЕРМАНЫҢ КОЛЛЕКТИВИ

«УЛУГ-ХАЯ» совхозтуң Алдыы-Шынаа фермазының коллективи мал кыштагладыышкынынга белеткелди кынамчалыг организастап турар. Мал чемнге 500 тонна сиген ни база саваңны фермада әкеп сарааттап алган. Ол ышкаш шыктыг чемге 3000 тонна силосту салган.

Мал кажааларын чылыглап септээр, чадырга хереглээр материалдарны белеткээр ажыл, кышка удур өске-даа хемчеглер база чорул турар. Бо ажылга фермада чүгле эр кижилер эвес, аңаа саанчылар база идепкейлиг киржип турар.

С. Мачылай.

МАЛЧЫННЫҢ ЧЕДИИШКИНИ

ТҮЛҮШ САНЧАЙ-ООЛ мал ажылынга ындыг-ла үр болбаан. Бодунуң мергежилчел, ажыл-ишке чүткүлдүг бүдүш шынарын кыска үеде ол бүзүреткен. Эйлиг-Хемниң малчыннары ону мактаар, хүндүлээр.

Малчынның коданында 300 ажыг ангор өшкү бар. Ооң кызымак күш-ажылының түңнелинде бо чылын төрүүр чүс ангорга онаалтыр 90 анай алыр хүлээлгезин күүсеткен. Өшкү бүрүзүнден 800 грамм дүктүң орнунга 900 грамм дүк алган.

А. Чүлдүм-оол.

Улуг-Хем район.

МУРНАКЧЫ МАЛЧЫННАРГА

Кадарып ажааган малы чыл бүрү өзүлделиг, ооң чаш төлү менди, продуктулуу бедик— малчын кижиниң кол көргүзүглери мындыг. «Улуг-Хая» совхозтуң Хайыракан салбырының чоокта болган хуралынга К. Ширапай, М. Дунгар-оол, О. Бадыжык, О. Биче-Бут оларны адап, ниитизи-биле 180 ажыг рубльдиң шаңналын тывыскан.

Салбырның ол малчыннарының көргүзүү өөрүнчүг, өскелерден ырак та бедик. Олар бо чылын төрүүр чүс хойга онаалтыр 105—120 хураганны доруктуруп өстүрген, хой бүрүзүнге онаалтыр 2500—3700 грамм дүктү кыргып алган.

Я. Ондар.

КҮСКҮ АНДАРЫЛГА

Бай-Тайга районнуң механизаторлары 1700 га аңгыс андарар планныг, а октябрьның 8-ке чедир ниитизи-биле 1073 гаНы андарган.

«Мурнакчы» колхоз 200 га чер андарар планын күүседир чоокшулаан. Колхозтуң механизаторларындан С. Кошкар-оол, херээжен тракторист Б. Анчын олар бо талазы-биле үлегерлиг болуп турар.

«Тээли» совхозта күскү аңгыс андарылгазы база түлүк. Бо ажылда С. Хүреп, А. Эрес-оол, Б. Ногай оларның эки үлегерин демдеглээр херек.

М. Кырлыг-Кара.

—⊙—

Контрольду күштелдирер

Бай-Тайганың «Тээли» совхозта мал ажылында контроль кончуг кошкак. Совхозтуң болгаш салбырларның зоотехниктери, мал эмчилери малчыннарның коданнарында турар малдарны ай санында санап көрбейн, аңаа-ла кадарчыларның сөзүнге бүзүреп турарының уламындан, ниитиниң малы улуг чидириге таваржып турар. Ону бадыткаары-биле мындыг чижекти ап көрээлиңер. Бай-Тал салбырның Хемчик бажында өшкү кадарчызы Маадыр Шериг-оол 68 баш өшкүнү ис чок чидирген. Туралыгның хойжу бригадазында Хертек Матпа 28 баш хойну, ол-ла бригадада коммунист С. Чүлдүм-оол 8 баш хойну чидирген. Даштыг-Тейниң хойжу бригадазында кадарчы С. Товариштай бодунуң харыысалга чогу-биле 16 хойну бөрүге чирткен.

Мал ажылынга хынаалда кылбас, тус-тус кадарчыларда малдарны ай бүрүде санап көрбес чоруктуң түңнелинде, совхоз улуг когаралга таваржып турары бо-дур. Ол хире хөй баш мал шынап-ла чиде берген бе, азы өскээр саартына берген бе?— деп айтырыг чөптүү-биле тургустунуп келир.

Шак бо эптежип болбас четпес чорукту чайладыры-биле дол-дораан хемчег алыр херек.

С. ТӨРЕШТЕЙ.

нарындан ырак, озалааш черде турарындан чес, нефелин болгаш өске-даа өңнүг, ховар металлдарлыг районнарны шиңгээдириниң айтырыы соңгаарлаттынып турар. Ынчалза-даа ол казымалдарны чоорту шиңгээдип кирииптеривис магат чок. Даг рудазын болбаазырадыр чүгле ийи комбинатты тудар болза, олар чылда чүс-чүс муң рубльдиң продукциязын берип болурунуң аргазы бар.

Келир он чылда хөмүр-даш үлетпүрүн Чадааннаның, Каа-Хемниң разрезтериниң баазазынга хөгжүдерин планнап турар. Энергетиктиг хөмүр-даш тывыжы ам чылда 300 муң тонна, келир чылын 545 муң болур, а 1980 чылда 1 млн. тонна чедер. Геологтарның шинчилээниинден алырга, коксталыр хөмүр-даштың курлавыры 700 млн. тонна хире бар. Ол 6 млрд. тонна чедип болур. Бисте коксталыр хөмүр-даш чер кырынче чоок каъттарда чыдып турар, ону ажык арга-биле тып болур. А Чөөн Сибирьде коксталыр хөмүр-даш тывыжы дыка хөй черлерде таарымча чок, берге байдалдыг. Сөөлүнде, бисте хөмүр-дашты чүгле энергетика эвес, а кокс бүдүрер, химия үлетпүрүнге чиг-эт кылдыр ажыглаарының айтырыын шиитпирлээр болза, ооң тывыжы он-он катап көвүдээр.

Даг-дүгү болбаазырадырының чиг-эди Ак-Довуракта болгаш Саянда курлавырлаттынган. Чоокта чаа ажыткан Саянда даг-дүгүнүң курлавыры, шынары Ак-Довурактан дудавас. Келир чылын ол продукцияны 35 муң тоннаны бүдүрер, а 1980 чылда 225—250 муң тонна чедирери көрдүнген. 1975 чылда «Тыва даг-дүгү» комбинат АКШ-та бүдүрүп турарындан 3 катап хөй продукцияны, а бүгү капиталистиг Европадан 4 катап хөйнү бүдүрүп үндүрер. Келир он чылда Тыва — даг-дүгүнүң кол бүдүрүкчүзү болу бээр.

Чөөн Сибирьге машина тудуушкунун сайзырадыры-биле чергелештир даг-дүгү кылыгларга хереглел улгадыр. Ооң-биле холбаштыр Ак-Довуракта комбинатка даг-дүгүнден техниктиг кылыгларны бүдүрүп белеткээрин организастаары чугула чүүл болуп турар.

Индустриалдыг хөгжүлдениң база бир курлавыры болза ыяш үлетпүрүн сайзырадыры болур. Тывада арга-ыяштың курлавыры 1 млрд. кубометр ажып турар, ооң иштинде ажыглап болуру 4 млн. кубометр хире. Тожунуң, Туранның ыяш үлетпүр ажыл-агыйларын тургузарын перспективада киирген. Ыяш болгаш ону болбаазырадыр үлетпүрнүң продукциязының ниити хемчээли чылда 7—8 млн. рубль чедер. Чоокку үеде Кызылга ыяш болбаазырадыр комбинатты тудар. Амдызында Тываның ыяш үлетпүрү чүгле республиканың иштики хереглелин хандырар.

Амдыгаа чедир дүк, алгы-кеш чергелиг чиг-эттиреспубликадан үндүр сөөртүп, өске районнарга болбаазырадып келген. Дараазындагы он чылда Кызылдың алгы заводун чаартыры, 4 млн. рубльдиң продукциязын — хол хаптары, хөй кежинден даараан тоннар, бөрттер бүдүрер комбинатты тудары планнаттынган. Ол ышкаш дүк арыглаар бүдүрүлгени база кылыр.

Чиик үлетпүр хөгжүүр. Кызылга, Хову-Аксынга даараныылга, Ак-Довуракка аргыглыг кылыглар фабрикаларын ажыглалга киирер. Ам ажылдап турар бүдүрүлгелерни алгыдып, чаа фабрикаларны немеп тутканының соонда, чиик үлетпүрнүң продукциязы амгы деңнелден 5 катап көвүдээр, аңаа ажылдаар кижилер 400—500-тен 2 муң чедер.

Аъш-чем үлетпүрү база улам хөгжүүр. Ооң чиг-эт баазазы бисте эгээртинмес. Ону ажылдап кылыры негелдеге дүүшпейн турар. Республикадан үндүр сөөртүп турар эът, тараа продуктуларының 70 хуузу ол-ла боду, ажылдаттынмаан хевирлиг болуп келген. Уткушкак чүъктер, чижээ, бистен дээрбедевээн тарааны, дириг малды чорудуп, Красноярск крайдан далганны, эът консервилерин киир сөөртүр, артык чарыгдалдар үндүрер чоруктар бар.

Аъш-чем болбаазырадыр үлетпүрнү хөгжүдери-биле Кызылдың хлеб заводунуң күчүзүн ийи катап, Ак-Довурактыын үш катап улгаттырар. Кызыл-Мажалыкка эът комбинадын тудар. Кызылда ындыг бүдүрүлгени алгыдып чаартыр, аңаа эът консервилер кылырын шиңгээдир.

Амдызында шиитпирлеттинмээн айтырыгларга химия үлетпүрүн хөгжүдери хамааржыр. Бойдус байдалдары, чиг-эт талазы-биле ону сайзырадыры таарымчалыг. Хайыраканның чугайы, Дус-Дагның дузу, коксталыр хөмүр-даш бот-бодундан чоок, оруктуг черлерде мөөңнелген. Ооң баазазынга кальций, хлор карбиди, а кедизинде барып полихлорвинил чук (ооң пластмасса, синтетиктиг удазын, кеш чергелиг чүүлдер бүдүрер) кылыр улуг комбинатты тудар болза, аңаа үндүрген чарыгдалды кыска хуусаада дуглап, хөй орулгалыг бүдүрүлгени ажыглалга киирер ийик. Ынаар демир-орук тударын безин кииргиштирерге, капитал салыышкыннары 3 хире чыл эрткенде эгиттинер. А бир эвес продукцияны автомобиль, азы суг оруу-биле сөөртүр болза, чарыгдал 5 чыл болгаш эгиттинер.

Ам үеде чамдык эртем-шинчилел институттары Тываның химия чиг-эдин шиңгээдириниң техниктиг, экономиктиг байдалдарын өөренип турар. Ук айтырыг чогумчалыг шиитпирлеттинер дээрзинге бүзүрел бар, 70 чылдарның ортаа үезинде Саян-Шушенск ГЭС-тен энергия алдынып эгелээр. Ынчаарда химия бүдүрүлгезинге ажыглаар электроэнергия четчир апаар.

Ыяш-химия, гидролиз үлетпүрүн биске ажыдып болурунуң аргалары бар. Ыяш белеткелиниң артынчыларын химиктиг арга-биле ажылдап кылгаш, картон, саазын, целлюлоза, мал чеми чергелиг продукцияны бүдүрүп болур.

Демир-орук харылзаазының айтырыы шиитпирлеттинмээни-биле Тываның үлетпүр курлавырларын долу ажыглаары амдызында аргаларга дүүшпес. Коксталыр хөмүр-дашты бистен Чөөн Сибирьде металлургия заводтарынче сөөртүр болза, ажыктыг болгу дег. Демир-орук шугуму чокта ол боттанмазы билдингир.

II. ТУДУГ ИНДУСТРИЯЗЫ

Республиканың экономиказынга тудуг, тудуг материалдарын бүдүрери улуг рольду ойнаары билдингир. Ол адырның хөгжүдериниң темпизи келир үеде 1,5—2 катап бедиир.

Чоокку 3—5 чылдарның иштинде Кызылга эптең-чыглан демир-бетон бүдүрер цех чергелиг тудуг материалдары белеткээр хөй-хөй баазаларны тудуп доозар. Тудуг ыяжын кылыр завод, чаа туүйбу заводу (Элеғес-Аксынга) немежир. Ол бүгүнү ажыглалга киирген соонда капитал тудуг быжыг баазалыг болур. Ынчаарда республикага бериң турар капитал салыышкыннары-биле тудуг организацияларының күчүзүнүң аразынга карышкак чүүл узуткаттынар.

III. КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ

Көдээ ажыл-агыйның кол сорулгазы—чурттакчы чонну аъш-чем продуктулары-биле улам долу хандырары, үлетпүрге чиг-эттибээри, эвилел фондузунче эът, дүк киирерин улам күштелдирери. Мал ажылын сайзыраңгайжыткаш, республиканың экономиказын специализастаарын улам болбаазырадыры көрдүнүп турар. Хоорай чанының ажыл-агыйлары үлетпүрлүг черлерни сүт, чуурга, эът, картофель, ногаалар-биле хандырарын экижидер.

Делгем одарлар, суггаттыг черлерниң курлавыры, тус черниң чонунуң мал ажылынга шаандан бээр мөөңнеп алган дуржулгазы Тывага хойну, мыйыстыг бода малды өстүрериинге таарымчалыг. 1980 чылда көдээ ажыл-агыйга ажыглаар чер 4,5 млн. гектар болур. Аңаа тараа тарыыр, мал чемин белеткээр, мал одарладыр.

Үнүш продукциязын шөлдерни калбартырындан эвес, а тарааның, өске-даа культураларның дүжүткүрүн бедидеринден көвүдедири перспективада көрдүнген. Колхозтар болгаш совхозтар хову-шөлдерге киирер органиктиг чемишчидилгени 1 млн. тонна (амгызындан 10 катап хөй) чедирер.

Көдээ ажыл-агыйның техниктиг чепсеглелин эде тургузарын дүргедедирин СЭКП ТК-ның (1968 ч.) октябрь Пленуму база катап айыткан. Ону ёзугаар моон соңгаар республикага көдээ ажыл-агыйның машиналары, тракторлары, чепсек-херекселдери көвүдээри, оларның шынары улам экижиири билдингир.

Суггаттыг черни сайзырадырының эгээртинмес курлавырлары бисте бар. Тывада суггарып болур чер 100 муң га хире. Ол дээрге бүгү Чөөн Сибирьде суггаттыг черниң 30 хуузу. Чижетлээн санаашкыннар ол девискээрин ийи катап делгемчидериниң аргазы барын көргүзүп турар.

Ынчангаш келир он чылда чаа суггарылга четкизин 22 муң га черге тудары көрдүнген. (Аңаа колхозтарның, совхозтарның боттарының алган хемчеглери кирбес).

Шыктарны, одар-белчиирлерни экижидер апаар. 2 муң га черниң одарын суг-биле хандырар. Эрозияга удур хемчеглер улам калбарар.

Малдың баш саны көвүдээри-биле чергелештир, ооң продуктулуун бедидер. Тус черниң байдалынга таарышкан уксаалыг хойну өстүрер. 1971—1980 чылдарда көдээ ажыл-агый продукциязы барык 2 катап көвүдээр.

Көдээ ажыл-агыйны интенсификастаарының айтырыгларын чедимчелиг шиитпирлээриниң чугулазы улам күштелир.

IV. ТРАНСПОРТ

Транспорт-экономика харылзааларын улам сайзыраңгайжыдып, хөгжүлдениң бедик темпилерин чедип алыр. Республикадан үндүр сөөртүр кол продукция—даг-дүгү. Чиңгине перспективаның үезинде баазала республикаже киир сөөртүлге хөй болур. Ол болза ажыл-агый адырларын индустриализастаарын дүргедедири-биле холбашкан. Эвилел ужур-дузалыг бүдүрүлгелерни тудар. Ооң продукция бээри шала соңгаар үеде болуру-биле ындыг структураны тайылбырлаар апаар.

Орук тудуун улам күштелдирериинден транспорт харылзаазы экижиир. Устуң чазаглыг оруун чаартыр. Аңаа 11,5 млн. рубльди шиңгээдир. Ынчаарда ол оруктан 1,5 катап хөй автомашина шуужуп эртер арга тургустунар.

Саян-Шушенск ГЭС-тиң хөөлбээн кылган соонда, суг харылзаазын организастаар. Чүък саарылгазы (автотранспорттуң) 2 катап көвүдээр.

V. КҮШ-АЖЫЛ КУРЛАВЫРЛАРЫ

Чурттакчы чонунуң өзүлдезиниң темпизи Чөөн Сибирьниинден 1,8 катап бедик болур. Хоорай чурттакчылары элээн көвүдээр.

Улус ажыл-агыйының бүгү адырларының хөгжүлдези аңаа ажылдаар хөй кижилерни негээр. Ынчангаш амдызында бажың, хууда ажылын кылып турар кижилерни ниитилел бүдүрүлгезинче киириштирери улам күштелир.

Кадрларны тус черге бижыглаар дээш, ажылчы чонунуң материалдыг, культурлуг чаагай чоруунуң деңнелин бедидер хемчеглерни алыр. Ол үеде үүрмектеп садар бараан саарылгазы 80 хуу улгадыр. Чурттакчы чоннуң кижи бүрүзүнге чылда 750 рубльдиң бараан саарылгазы онаажыр. Ам ол 400—450 рубль хире.

Чаа-чаа магазиннер, столоваялар, амыдырал хандырылга черлери немежир.

Культураның, амыдырал, коммунал хандырылгазының албан черлери хоорайларга, район төптеринге улам көвүдээр. Туранны, Чадаананы суг дамчыдылгазы-биле хандырар. Кызылчыларның квартиралары изиг, соок сугну алыр.

* * *

Дараазындагы он чыл дээрге республиканың экономиказының, культуразының шапкын хөгжүлдезиниң үези болур. 1980 чылда ниити продукцияның хөй кезиин үлетпүр продукциязы ээлээр. Ынчаарда Тыва Совет Эвилелиниң индустриалдыг республиказы апаар.

А. АРЛАНМАЙ,
Тыва АССР-ниң Күрплан даргазы,

В. СОЛДАТОВ,
экономика эртемнериниң кандидады.

ТӨРЕЛ САЛГАГНЫҢ МААДЫРЛЫГ ЧОРУУ

КОСМОСЧЕ оруктуң эгези Байконурда эвес. Ол болза ужудукчунуң төрүттүнүп келири ужудуп үнериниң шөлүнде. Ужудукчунуң дээрбиле баштайгы ужуражыышкыны. Кижиниң бир дугаар бедикче үндүрүпкен кижини, баштайгы башкызы дег утпас болур.

Инструктор Сергей Петрович Абалдуев таварылга болуп, курсантыларның өөредилге дооскан байырлалынга киржип, бодунуң өөреникчилериниң офицерлер болганын көрбейн барган. Доозукчулар дээрже далажып, шүлүкчүнүң чугаалааны ышкаш, «Ээир эрлер лейтенант эгиннерлиг ужудупкан». Анатолий Филипченко ол инструкторнуң угаанынга курсант болуп хевээр артып калган. Олар барык тээрби чыл эрте бергенде, космостуң чаа маадыры — полковник Анатолий Васильевич Филипченкону телевизорга көргүзүп турда, көржүп кааннар.

Курлавырда ужудукчу Сергей Петрович ол минуталарда чүнү бодааныл? Анатолийниң баштайгы ужудуушкунун сактып келгеш, «Канчаарга-даа, мээң өөреникчим-дир!» кылдыр-даа бодаан магатчок азы космоска ужудуушкунунуң нарынын, бедик харысалгалыын бодап келгеш, инструктор сеткили-биле дүвүреп орган-даа чадавас. Космосче даалга Филипченкога — база бирги, улуг онаалга ышкажыл.

Ынчаарга эң-не элдеп, эң-не солун чүве — бодунуң өөреникчизин космонавтың хевин кедип алганын көргеш, ооң элдепсинме бербээни болган.

— Ындыг болур-даа ужурлуг — деп ол бодаан...

БИСТИҢ-БИЛЕ чугаалажып турган, Сергей Петрович ол домаан каш-даа катаптады. Филипченкону канчап уттур боор? Дүүн чаа чүве дег сагындырар. Баштайгы үш чада-биле Сергей Петрович ону ужудукчу мергежилге өөредип турган болгай. УТ-2, ЯК-18, ЛА-9 — мындыг үш самолёт. Бодунуң өөреникчизин бо үш-биле инструктор дээрже белеткеп турган. Ынчаарда Филипченко бөлүктүң удуртукчузу турган, эң экилерни ынчаар томуйлаар болгай. Өөреникчизиниң кезээде бир дугаарында боду тускай ужудуп үнүптер турганы база-ла улут утталыг.

— Филипченко дээрге инструктор кижиниң өөредиринге чиик, өөрүшкүлүг, аргалыг кижилерниң бирээзи болдур ийин, сагынгыры база аажок кижи — деп, бодунга ынчаар боданып орган чүве дег Сергей Петрович харыылап турду. — А кол чүве — чурумнуу, аваангыры. Берге, эргежок чугула шериг ужудукчузунуң мергежилинге ол хепертен-не сиңниге берген. Ужудуушкунунуң мергежилинге ынакшыыры анаа чүве эвес. Чүү бир анаа эвес чүве манап, «канчап-чоор» ажылдаар таварылгалар-даа тургулаар болгай. Бөгүннү тоовас, а даарта ол дээш күжүм камнап чораан чүүлүм болу бээр кылдыр бодагылаар-даа болгулаар. Ынчаарга Филипченко хүн бүрүзүнге өөрүп, кандыг-даа кара ажылга күзел-биле, хайныышкын-биле кирер турган. «Бир эвес ужудуушкунче чоруп тургаш, маадырлыг чорук кылырым ол кылдыр санап турар болза, ындыг маадырлыг чорукка ол белен эвес-тир» деп, шенекчи Седовтуң чугаалааныын утпас херек.

Космонавтың ужудукчу намдарының эгелээни Чутуевскиниң шериг ужар чүүлунуң дээди училищезинде 1950 чылда ону дооскаңнарның чамдыктары ам-даа албан хаап турар. Үш майор — Николай Александрович Кривошлык, Николай Петрович Усенко, Александр Петрович Наговицын. Адакы одурууда — Филипченко. Бөлүк кижилерниң тырттырганы, лавр, дуб ыяштар-биле хаажылап каан ол фото-чурук оортан аныяк лейтенантылар ужудуп үнгүлептер уяыг сагындырар.

Кривошлык бажының көгере берген дүгүн суйбааш:

— Эрес-тир сен, Толька! — дээн.

Толька—сержант... Шеригге ынчаар чугаалавас сөстер-тир. Ынчалза-даа Филипченкону харын ынча дээр турган. Ону билир болгаш, улуг начальниктер-даа, анаа шериг болгаш биче офицер кижиниң аразында харылзаага таарышпас болуп турар ол адаашкынны тала-дугай тыртканының демдээ кылдыр бодавайн турган. Погоннарында демдектерн курсант Филипченконуң чугаажок алдарлыын бадыткап турган. Командирниң негелделии биле эш-хуузунуң ээлдээ Филипченкога дүгжүп турган боорга, ону хүндүлээр. Бир эвес баштайгы ийиги, үшкү ужудуушкуннарда бөлүктүң иштинден кым-бир кижи самолёду-биле таарымча чокка черге кээп хонуп турган болза, Анатолий ол эжи дээш аажок сеткил аарыыр чораан.

Казармага орайга чедир бола чугаалажы бергилээр.

— Толя, чүү деп бодаар сен, бир эвес мен... Оон минута хире болганда:

— Дыңнам, сержант, тып аптым ышкаш.

Майор Кривошлык курсантыларның фотографиязынче көргүлээш, боданып, түңнел кылгаызыг чугаалаан:

— Чаңгыс сөс-биле сөглээрге, Толька эң бердинген өңнүк чораан кижи. Найыралды деңгэ үлежип билир.

СЕРГЕЙ ПЕТРОВИЧИНИҢ «Ындыг болур-даа ужурлуг» дээри-биле барык демей болган. Элдептиг чүү-даа чок. Кижиниң кылган маадырлыг чоруун магадал-биле бистиң көөрүн оралдажып турарывыс ындыг онза чүүлдүң кызытаары чогум кайда боор чүвел ынчаш? Намдарже төөгүлеп кирери билдинмес-даа болгулаар. Бо харын ындыг бөдүүн болганы-биле — ужурында эвес ийнен! Филипченко дег кижилер муң-муң. Мону маадырлыг чорук кылыры кезээде улуг аргазы боду берген чаа совет кижиниң мөзүзүнүң шынары ол дээр ышкаш-тыр.

...Соңга ындында команда дыңналып, кудумчуда чүс-чүс базым дагжап, чалыылар ырлажып үнду.

Ол — училищениң ыры-дыр. Ооң сөзүн — Филипченко-биле кады ол училищени дооскан офицер Кожайкин чогааткан. А музыказы — офицер Бобейконуу. Ол дээрге фотографияда Анатолий-биле кады олур. Солун таварылга аа?

Ындыг таварлажыышкын эвээш эвес болган. Сергей Петрович —Филипченконуң «дээр талазы-биле башкызы» Георгий Константинович Мосоловтуң кончуг өңнүү чораан, а ол Мосолов дээрге, 1961 чылдың космосчу күзүнүнде Е-66 самолётка черден 34714 метр көдүрүлген кижи болгай. Ынчаарда ол анаа-ла Жора Мосолов турган, Сергей Петрович дег ындыг анаа инструктор. Олар ийилээн таңцыга барып, харын ийилээн бир уруг-биле таныжып турган.

— Ынчаарда ону маадыр болур кижи деп канчап көрбейн барган кижи боор сен? — деп, Сергей Петрович кадайын ам баштактангылаар-даа.

База бир «таварылга». Ол училищени дооскан Иван Никитович Кожедуб база маңаа инструкторлап турган. Хөй чыл эрткенде, Совет Эвилелиниң ол үш дакпыр Маадыры бижип турган: «Бо училищениң кижизиткени ужудукчуларның хүрээлелинде киирип турарым-биле аас-кежиктиг мен».

Баштайгы чылдарның ындыг доозукчуларының базымнарын деңнеп базып тургулааны ышкаш, курсант Алексей Леонов база чыскаалга кымга-даа эскет чок базып тургулаан. Ону бодун чурук чуруур кижи дээш, белеткээри-биле аңаа дагзып каап турганы «Тергиннернин самбыразы» төөгүде ховар чүүл болу бээрин ол канчап билир турган деп. Семестр бүрүзүнүң ужунда ол самбырага социалистиг чарыштың тиилекчилери, эң дээре 17 курсантыларның чуруктарын ам делгегилеп турар.

ДАЙЫНЧЫ алдарның музейинде космонавт Леоновка тураскааткан делгиир-биле кожа космостуң чаа маадыры Анатолий Васильевич Филипченконуң дугайында делгиирни тургускан тураыры черле чугаажок. Ынчангаш ол болза училищениң төөгүзүнге чаа төөгүнү немээн, ооң доозукчузунуң чүгле хүндүлелдиг демдээ эвес, харын өске, онза демдек болур. Бо дээрге дүрүм ёзугаар чоргаарланыышкын-дыр! Ийи космонавтың маадырлыг үүлелериниң оруу моон эгелээн.

Алексей Леонов бөмбүрзектиң кырынга улуг маадырлыг чорукту кылырын планнап турда, Филипченко чаа шылгалдага белеткени берген турган. Олар шаг-шаанда, ботботтарын билишпейн, чалгыннарын херилдирип турганнар... Училищеге кижизиттиргеннерниң аразында Совет Эвилелиниң 182 Маадырлары бар, оларның сези — ийи дакпыр болгаш бир үш дакпыр маадыр. Дайынчы алдарның өрээлинден Испанияның чаңныкталган дээрин, Хасан хөлдүң болгаш Моолда Халхин-Голдуң бүлуттуг октаргайын, Ада-чурттуң Улуг дайынының агаар тулчуушкуннарын көрүп болур. Ленинградтың, Москваның, Сталинградтың, Одессаның, Харьковтуң чооктарынга бо училищени дооскан сес ужудукчу агаар тулчуушкунунга дайзыннарны боттарының самолёду-биле барып үстүрүп (тараннап) турган. Кожедубтуң дайынчы үүлези бүгү делегейге билдингир — агаарга 120 тулчуушкунга киржип, дайзынның 62 самолёдун аңдара аткан.

Леонов-даа, Филипченко-даа, оларның мурнунда училищени дооскан, Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры А. В. Ворожейкинниң тулчуушкуннарын өөренип турганы чугаажок: «35-ке удур 28, дайзынның 11-ни аңдара аткан, бисте чидириг чок», «110-га удур 6, 12-ни аңдара аткан, бисте чидириг чок» суг-суг дээш (алды, сес дээрге, бистиң дайынчы самолёттарывыс-тыр).

Төрелдешкек бо салгагны сураглыг ужудукчулар В. А. Нефедов, Г. К. Мосолов уламчылаан. Ол эстафетаны Леонов биле Филипченко хүлээп алган. А ам дараазында кымыл?

Төрелдешкек салгагның маадырлыг үүлези мындыг-дыр.

В. ТЕЛЕГИН,
СЭТА-ның тускай корр.

КОСМОСТА БАЗА КАТАП КОММУНИСТЕР!

Күжүвүс немежип тур

«Союз-6» болгаш «Союз-7» корабльдерин космосче чедиишкиниг салып үндүргенин «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглаар фабриказының ажылчыннары улуг өөрүшкү-биле дыңнааннар. База бир корабль — «Союз-8»-ти октябрь 13-те салып үндүргенин радио биске чедирип келди. Ам октаргайда үш совет корабльде эрес-маадыр чеди космонавт эртем шинчилелдерни кылып, ужудуп чоруп турар-дыр.

Бистер бо өөрүнчүг медээни дыңнааш, улам-на улуг күжениишкин-биле ажылдаар деп шиитпирледивис. Ээлчегиниң ажылчыннары бо чылдың тос айларының онаалгазын ажыр күүседип, өске ээлчеглерниң мурнунда чоруп турар. Бистер ам-даа чыл төнчүзүнге чедир эки шынарлыг хөй даг-дүгүн Төрээн чуртка бээр дээш, кызымак шудургу ажылдап тур бис.

Үш совет космос корабльдериниң бөлүк ужудуушкуну бисти улам күш киирип тур. Улам-на эки ажылдаары күзенчиг-дир.

Михаил СУНДУЙ-ООЛ,
даг-дүгү арыглаар фабриканың цех начальниги.

Делегейни кайгатканнар

Совет чурт эртем болгаш техникага шылгараңгай чедиишкиннери-биле делегейниң чонун магададып чаңчыккан. Баштай-ла Черниң кылымал спутнигин совет эртемденнер салып үндүрду база Совет Эвилелиниң хамаатызы Ю. А. Гагарин делегейге бир дугаарла космосче алдарлыг ужудуушкун кылып, оруку ажыткан.

Бо хүннерде үш корабльде 7 совет космонавт Чер чоогунуң орбитазында, эртемге улуг үнелиг программалыг, космонавтиканың төөгүзүнде бир дугаар бөлүк ужудуушкуннарны кылып база катап делегейни кайгадыпты. Ол ужудуушкуннарның үнелиг шинчилелдериниң түңнели космосту оон-даа ыңай штурмнаарынга чаа-чаа оруктарны ажыдар.

Мен, бүгү совет кижилер-биле бир дөмей, Төрээн чуртун база катап делегейге алдаржыткан 7 совет оолга чүректиң ханызындан изиг байыр чедирип, ужудуушкуннарның программазын чедиишкиниг доосааш, Төрээн черинге аас-кежиктиг хонуп алырын четтикпейн манап ор мен.

С. САЛЧАК,
Кызылдың педагогика институдунуң математика башкызы.

КОНСТРУКТОРЛАРНЫҢ ӨГ-БҮЛЕЗИ

ОГЛУНУҢ кижизиттинип келгени дег ындыг берге айтырыг ада-иелерге турбас. Космонавт Владислав Волковтуң адазы «амы-хуу өг-бүле амыдырал» дугайында чугаадан ынчангаш-ла ойталап турганы билдингир. Уругларын азырап тура ада-иелер келир үеде болур интервью дугайын бодавас-ла болгай. Ынчангаш Владиславтың намдарын ооң фамилиязын улуг үжүктер-биле өрээш, СЭТА-ның Дыңнадыын парлаан солун арныныњ сөөлүнден ажып эгелээр ужуру ында. Ынчалзажок, ооң амыдыралының өске үжен дөрт арыннарын чаңгыс орта канчап сыңныштырарыл? Владислав ноябрьда үжен дөрт харлаар.

— Чок, Владиктиң намдарында онза чүү-даа чок ийин —деп, Николай Григорьевич ылаптыг харыылаан.

Чамдык таварылгаларны ачазының ынчаар сактып келгени, ооң оглунуң кижизидилгезинге хамаарыштыр өг-бүлениң дуржулгазын солчур дээш эвес, анаа-ла, Совет Эвилелиниң ээлчеглиг хамаатызы космоста, СЭТА-ның Дыңнадыының сөөлүнде дамчыттынган кыска намдар улустуң сеткилинге четпейн турардыр дээрзин Николай Григорьевич билгеш ынчанганы ол.

Ынчалдыр, бо чаа арындан эгелээш ооң чурттал газының арнын 1953 чылдың авгуска, ооң он сес харлыг турганынга чедир — аткаар ажыдып көрээлиңер. Владислав Волков ынчан Москваның ужар чүүл институдунга киирген билдиришкининге: «Мени институттуң бирги курузунга хүлээп алырын диледим» дээнден өске чүве биживвээн. Кыдырааштың чаңгыс арнынга сыңыр бижип алган намдарында бодунуң дугайында «шыдыраа бөлгүмү удуртуп, хана солун редакторлап турган мен» дээниинден өске база чүве биживвээн болган. Ынчалза-даа оолдуң чүге ужар чүүл институдунга кириксей бергенин ооң автобиографиязының өске арыннары херечилеп турар: ачазы Москваның ужар чүүл техникумун дооскан, 1934 чылдан бээр ужар чүүлдүң камгалал үлетпүрүнде үзүктел чок ажылдап турар. Конструкторлар бригадазының начальниги. Ажылдавышаан турагш, 1952 чылда Москваның ужар чүүл институдун дооскан. Авазы 1930 чылдан бээр 1943 чылга чедир база ужар чүүл үлетпүрүнге конструктор эрге-дужаалга ажылдап чораан.

КҮЗЕЛ кажан, кандыг хүн, кайы минутада төрүттүнерил? Ону ада-иелер барык-ла эскербес, оглу азы уруу ада-иезиниң соон салгаксап, ооң-биле амыдыралын эгелеп алырын бодап чорууруун белен билип ап четтикпестер.

Ватман, рейсфедер болгаш рейсшина деп чүлерил дээрзин Владислав «авай», «ачай» деп бижиптер апарганының мурнунда-ла билир турган деп чугаалап болур. Школага баштайгы черчение кичээлдери аңаа бажыңынга-ла эрткени чүүл болганы таварылга эвес. Чүвениң бодундан дөзевилел кылырынга, кандыг-бир чүвени хемчээп алгаш ону саазынга олчаан шыярынга ачазы оглу бичии турда-ла өөредип чораан. Калбак ыяштан корабльчигеш чазааш, аңаа мачталар кадааш, саазын парустар быжыглап каары анаа чүве ышкаш сагындырар. Шупту оолдар боттарының чаш чылдарын ындыг корабльчигештер-биле ойнап эрттирери билдингир. Ынчалза-даа...

— Кылыр дээн чүвеңни баштай чуруп ал. Бодап көр— деп, ачазы оглунга чагып чораан.

Чогум-на харын ол минуталарда, быдчак-даа болза, ылап кылып алган ажылынга чоргаарланып, оолдуң конструктор болур күзели төрүттүне бербеди ыйнаан. А конструктор эвес, харын-даа капитан аап — чүге дээрге, шупту-ла оолдар далайга эжиндирерин күзээр ышкажыгай. Ачазының тускай эртеми ындыг тоолзуг эвес турган. Кажан завод далаштыг даалга күүседип турган үеде ол бажыңынга хонук-хонуу-биле келбейн баргылаар. Келзе-даа номчуттунгаш олуруптар.

— Ачай, силерниң заводуңарга барып болур бе? Чаңгыс катап көрген болаумза— деп, Владислав боттанмазын билип чораан чажыт күзелин ынчаар илередир.

— Хоржок, Владик, хоржок...

Чүгле дээр аңаа ажык турган — чүү хире күзей-дир сен олче көр. Дээр аңаа маадырларның ажык цеги ышкаш сагындырган. Ынчалзажок, ол цехче эрттиргиже чедир ам-даа өзүп, бүгү чүвени билип алырын ол күзеп турган. Бир-ле катап ачазы улуг улуска дег мынча дээн:

— Мээң-биле кады командировка чоруур сен, белеткенип ал. Шынап-ла, ыраккы мурнуу чүктүң хоорайынга, Владиславтың дүъштеки чем белеткеп, дузалажып, ачазының чай-кызыы чок ажылынга төлептиг үлүүн киирип, дузалажып турган үезинде оолдуң ачазы дег болур күзели төрүттүнген боор чадавас? Кажаныл..? Ону даап бодаары берге. Чүгле чаңгыс чүүл билдингир: он сес харлыында, чүгле ынчан, июньнуң магалыг хүннеринде школа доозуп турагш, Владислав бөгүн база даарта чүнү кылыр күзелдиин билип турган. Күзелдиң оруу шагда-ла шилип алдынган. Кажан ол Москваның ужар чүүл институдунуң эжиинге эң баштай чеде бергеш, базым санында олче дыка хөй чылдарның чоокшулап орарын бодаваан-даа чадавас.

...Ам, солун арнында космонавтың чалы чораан чылдарындан алдынган таварылгалар бүгү болуушкуннуң хензиг кезээ ышкаш сагындырар. Николай Григорьевичиниң чугаалап турарындан алырга ол «намдарның бодүүнчүттүнген схемазы»-дыр.

— Ийет, конструкторнуң өг-бүлезинге инженер-конструктор өскен-дир.

Москваның ужар чүүл институдунуң студентизи Владислав Волковтуң хууда херээнде бышкан билигниң аттестады шыгжаттынып чыдар. Ооң билиинге хамаарыштыр үргүлчүлеп турган экзаменниң херечизи кылдыр — студентиниң демдек салдыртыр дептерин ол аттестатта кошкан.

Инженер-электро механик мергежил тывыскан дугайында институт дипломун шууттла заводка ажылдап турагш, ол бадыткаан.

— Институтту чаа дооскан кижи — ол дээрге, ам-даа инженер азы конструктор эвес-дир — деп, Николай Григорьевич чугаалаан.—Ёзулуг специалисти кижизидип алырының оруу узун. Борта чедиишкин, күзелден аңгыда, күш-ажылга ынакшыл, салдынган сорулганы чедип алыр дээш чүткүл турда ол чедип алдынар.

В. ТЕЛЕГИН,
СЭТА-ның корр.

ТИИЛЕКЧИЛЕРНИ ШАҢНААН

СЭКП-ниң Эрзин райкомунуң болгаш райкүүскомнуң каттышкан хуралынга бо чылдың үшкү кварталының түңнелдерин үндүрүп, чугаалашкан.

Совет Тываның 25 чыл оюнга алдар кылдыр калбарткан социалистиг чарышка «Чаа орук» колхоз тиилекчи болган. Ол колхозтуң ишчилери күрүнеге дүк садарының чыл планын 113,5, эътти—101,1 хуу, үшкү кварталда сүт садарының планын 123,4 хуу күүсеткен. Ол ышкаш ук колхоз мыйыстыг бода малды, хой, өшкүнү, тевени болгаш чылгыны өстүрериниң чыл планын ажыр күүсеткен, кыштаглаашкынга белеткел ажылдарын эки чорудуп, мал чеми белеткээриниң планын 118 хуу күүсеткен болгаш 2810 центнер мал чемин кыштагларда чедирген.

Колхозтуң малчыннары бо чылын төрүүр 100 хойга онаашпыр 107 хураганны менди камгалап ап, хойдан-на 2 кг 640 грамм дүкту кыргып алган. СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомнуң колхозтар аразынга шилчип чоруур Кызыл тугун чаа орукчуларга тывыскан.

Мал чеминиң белеткелин 120 хуу күүседип, төрүүр 100 хойга онаашпыр 109 хураганны камгалап алган болгаш кыштаглаашкынга белеткел ажылдарын үлегерлиг чорудуп турар «Чаа орук» колхозтуң № 1 хойжу бригадазының (бригадири Соян Алдын-оол) чедиишкиннери дээш оларга Күш-ажылчы алдарның район тугун көдүрген.

Сүт-бараан фермаларының аразынга шилчип чоруур вымпелди Ленин аттыг колхозтуң Сайыр-Аксы фермазынга, хойжу бригадалар аразынга шилчип чоруур вымпелди «Чаа орук» колхозтуң № 2 хойжу бригадазынга тывыскан. Районнуң Ленин аттыг колхозу малчыннар кыштагларында 10550 центнер мал чемин чедирген.

К. ЕНЗУК.

ВЬЕТНАМ ДЕМОКРАТТЫГ РЕСПУБЛИКА. Ханойнуң механика заводунуң цехтериниң бирээзинде. Эптекчи слесарьлар Нгуен Тхи Ван (солагай талада) биле Зыонг Нгуен Хань Джунганлердең эккелген токарь станогун эптеп турлар. Америк ужар чүүлдүң араатанзыг бомбалааашкынының чылдарында ол бүдүрүлгениң чамдык цехтериниң дериг-херекселдерин көдээ черлерже сөөртүп үндүре берген турган.

В. СОБОЛЕВТИҢ фотову.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

Н. К. КРУПСКАЯ
Ленин дугайында сактыышкыннар

ИЛЬИЧ чоннуң хереглелдериниң дугайында сагыш салырын бүгү совет аппараттан негеп турган.

1919 чылда аш болган. Ынчаарга ол берге үеде уруг-дарыг дугайында, оларның аъш-чеминиң дугайында Ленинниң сагыш салыышкыны тодазы-биле илерээн. Экономика комиссиязының 2-ги хуралынга Ильич ажылчыннарның уругларынга натура дузаламчызын көргүзер дугайында айтырыгны тургускан.

1919 чылдың майның ортаа үеилнде байдал онза аар-берге апарган. Украинада, Кавказта, Чөөн чукте далган-тараа хөй, миллион-миллион пуд бар турган, ынчалза-даа хамааты дайын харылзаажыр арганы үзүшкен, төп үлетпүрлүг районнар чидин-биле аштап турган. Чырыдыышкынның улус комиссариадынга уругларыгны чемгерер чүве чок дээр дугайында хомудалдар урдунуп-ла турган.

1919 чылдың май 14-те соңгу-барыын чазактыг армиязы Петроградче шаап халдап эгелээн. Май 15-те генерал Родзянко Гдовту алкан, эстон болгаш фин ак-гвардейжи шериглер шаап халдаан. Купорск мугулдурга тулчуушкуннар эгелээн. Ильич Петроград дээш сагыш човап турган. Ол-ла үеде — май 17-де — уруг-дарыгны халас чемгерер дугайында декретти ол боттандырыш чоруткан. Уругларның чиир аъш-чемин экижидер болгаш ажылчы чоннарның материалдыг байдалын хандырар сорулга-биле 14 хар чедир бүгү уругларга, ада-иелериниң аңгы барымдаалап алыр категорияларындан хамаарылга чокка, бирги ээлчегде уруглар чиир аъш-чем аймаан халас үндүрүп бээриниң эргежок чугулазының дугайын декретте чугаалап турар. Декрет чер ажылдыг эвес 16 губернияның улуг фабрикалыг төптеринге хамаарыштыр үнген.

ИЮНЬ 12-ДЕ «Кызыл горка» гарнизоннуң өскерликчи болганының дугайында медээ келген. Ол-ла июнь 12-де Ильич Улус Комиссарлар Чөвүлелиниң уругларның халас чемнениилгезиниң дугайында декретти калбартырының дугайында доктаалынга ат салган: халас чемнениилге-биле хандырар черлерниң саны көвүдээн. Халас чем-биле 16 хар чедир уругларны хандырар апарган.

Мен Чырыдыышкынның улус комиссариадынга, школадан дашкаар өөредилгениң килдизинге ажылдап турган, ол херекти Ильичиниң кайы хире доктаамал сонуургап турганын көрүп турдум. Бисче, школадан дашкаар өөредилге килдизинче, улус: эр, херээжен ажылчыннар, тараачыннар, фронтудан келген солдаттар, башкылар, партия ажылдакчылары үргүлчү кээп турган. Школадан дашкаар өөредилге килдизи шынында бир-ле улус чыглыр хайымныг чер апарган. Ильичиниң дугайын айтырар, боттарының ажылының дугайын чугаалаар дээш партия ажылдакчылары кээп турган, пропаганда-агитация ажылын канчаар чорутса экил дээр дугайында айтырыг салыр дээш ажылчыннар кээп турган, кызыл-армейжилер, кызыл командирлер четкилеп кээп, көдээ-биле быжыг холбаалыг ажылчыннар кээп тургулаан.

Бир кызыл-армейжи аныяк кижи оларнынче херектиг номнар чорутпайн, солуннар четпейн турар, пропагандистер оларда чок деп хомудап, ынаар хөй-ле пропагандистерден чорударын негеп келгенин сактыр-дыр мен. Чаңгыс ол-даа эвес, харын дыка хөй кижи ол ышкаш негеделдиг кээп турган болдур ийин. Ынчалза-даа ол чалбыыштыгын турар изиг оол сагыжымда артып калган.

БАРЫЫН ОБЛАСТЫҢ кандыг-ла бир ортумак училище черинге камгалал албаны эрттирип турган ротаның дайынчылары «кожайлар» культуразын канчаар узуткап кааның дугайын фронтудан келген аныяк командир биске хайнышкыныг чугаалаан. Ындыг өөредилге черлери элээн артык эргелиг турган, кызыл-армейжилер хамык өөредилге херекселдерин чуура шаап, өөредилге номнарын, кыдыраштарны үзе-чаза тырткылап каапкан. «Бо кожайлар херенгиан ышкажыл» дижип чугаалажып турганнар. Өске талазында, кызыл-армейжилер өөредилгеже канчаар-даа аажок чүткүп турганнар. Өөредилге номнары чок турган. Хаанны болгаш ада-чуртту йөрээген эрги өөредилге номнарын кызыл-армейжилер узуткап каар турган. Олар амыдырал-биле, оларның сагыш-сеткили-биле холбашкан өөредилге номнарын негээр турганнар.

Ильичиниң чүве чугаалааны школадан дашкаар өөредилгениң съездизинге ооң делегаттары фронтуже чоруур деп шиитпир үндүргени. Дыка хөй кижи ынаар чораан. Оларның аразынга үлегерлиг башкы эш Елькина Мурнуу чүк фронтузунче чорупкан. Кызыл-армейжилер бижикке өөренирин негээн. Елькина оларны эрги грамматиканың аргазын ёзугаар өөредип эгелээн. Кызыл-армейжилер эрги грамматика аргазы-биле өөрениринден ойталааннар. Ооң соонда Елькина үжүглелди чаа ёзу-биле тургуза берген.

Өөредилге шуудаан. Кызыл-армейжилер бижикке дүрген өөренип турар апарган. Чаа арга, Ильичиниң негеп турганы ышкаш, амыдырал-биле холбаалыг болган. Чаа өөредилге номнары парлаар саазын чок турган. Елькинаның өөредилге ному кандыг-ла бир сарыг саазынга парлаттынган, а ооң өөредириниң аргазында демир-ужук, будук чокка канчаар бижиирин айтып турар. Елькинаның ол дугайында чүге бижээнин билип алыр төлээде, III Интернационалдың I конгрезиниң дугайында дыңнадыгны кандыг саазынга, канчаар парлаан туржук деп чүвени сактып келирге-ле четчир турган. Мында херектиң ужуру өөредилге номунуң ролюн чедир үнелевээн чорукта эвес. Кызыл-армейжилер Елькинаның үжүглелинден дүрген номчуурунга өөренип алганнар...

БИСТИҢ ШКОЛАДАН ДАШКААР өөредилге килдизивис тараачыннар ортузунга тайылбыр ажылын чорударынче улуг кичээнгей салып турган.

Тараачын чоннуң ортузунга суртаал дугайында айтырыгны Ильич шагда-ла тургускан. Массага билдингир литература, чүүлдер чыындыларын тургузар дугайында, көдээге таарыжыр солунну («Ядыыларны») үндүрер дугайында ооң канчаар сагыш човап турганын билир болгай бис.

1918 чылдың декабрь 12-деле Улус Комиссарларының Чөвүлели «Бижик-билиглиг кижилерни мобилизастаар болгаш совет тургузуугу пропагандалаарын организастаар дугайында» декрет үндүрген. Декрет эң чугула чүүлдерни болгаш брошюраларны ажылчын кварталдарга, ыраңгыя көдээ суурларга номчуурун организастаар деп негээн. Ону бир дугаарында бистиң школадан дашкаар өөредилге килдизивис организастаар ужурлуг турган. Бисче Ильич күштүг сагыш салып турган. Номчулгалар чоруттунуп, билигже сундугуушкунну хайныктырып турган. «Бис кымның-даа талазынче чайгылбас, кандыг-даа партияга кирбес бис. Ам бижикке өөренип алзывыссала, хамык чүвени боттарывыс билир апаар бис, бистерни ынчап кым-даа дуурайлап шыдавас» деп, Арзамас уездиниң тараачыннары бистиң аңаа чораан агитаторувуска чугаалаан.

Партияның VIII съездизинге көдээ ажылдың секциязын тургускан, ооң өмүнээзинден илеткелди Ильич кылган. Секцияга 66 делегат кирген. Тезистер ажылдап кылыр комиссияга Середа, Луначарский, Митрофанов, Милютин, Иванов, Кураев, Верейкис, Борисова оларны соңгаан.

Бо бүгү болза ол айтырыгже партияның кайы хире улуг кичээнгей салып, Ильичиниң кайы хире кичээнгей салып турганын херечилеп турар-дыр.

ТАРААЧЫННАРНЫҢ амыдыралының дугайында, ол бо айтырыгларны оларның канчаар көрүп турарының дугайында бистиң школадан дашкаар килдиске билип четтиккен чүүлдеривистиң шуптузун Ильичиниң кайы хире кичээнгейлиг дыңнап турганын сактыр мен ийин.

Бир-ле катап Москва губерниязындан келген тараачын кижи бистен номнар алырыбиле чораан, ол бир-ле тудуг черинде ажылдап турар болган. Революция мурнундагы үеде шериглерге хандырары-биле холбаштыр чижек садыглажылганын канчаар чорупп турганын, бо херектен байып ап турган улуг садыгжыларның дугайын ол биске чугаалап турган. Ону бис Анатолий Васильевичиже чорудкан бис. Анатолий Васильевичиден чедип келгеш, ол мынча дээн: «Мени эки-ле хүлээп алды. Мени диванга олурткаш, бодум кылаштап, хамык чүвени таалаңчыг кылдыр чугаалап турду. Номнарны-даа алдым. Көрүп ханмас чүвелер (носку агитация херекселдери. — Н. К.) бээр мен деп база аазады. А алырындан коргуп тур мен. Халаска бээрим ол дээр чорду. Ол көрүп ханмас чүвелер ужурунда ооң соонда үндүт онааш бербес эрги бе дээш коргар-дыр мен». Ынчап турза-даа, чүүл бүрү плакаттарны, дузалаар херекселдерни ап алган. Ол ооң соонда-даа школадан дашкаар өөредилге килдизинге каш-даа катап келген. Бис ону «көрүп ханмас» деп, шак-ла ынчаар адап алган бис. Ильич мындыг фактыже аажок кичээнгей салган. Көдээде башкы олардан кандыг-даа шалың-мелиң албайн турар, ынчалза-даа школада ажылын кагбаан, кежээлерде улуг назылыг кижилерни бөлгүмнеп чыгташ, бижикке өөредип турар деп, ол тудугжу чугаалап турар. Ол башкының идии көңгүс сандан үнүп каарга, аңаа «көрүп ханмас» идик садып бердим деп чугаалаан.

1919 чылда дыкз хөй суурлар чырык өртемчейден хоорулган, караңгы-бүдүүлүк турган, радио деп чүвени черле таныывас турган, бижик билбес чон (Ильичиниң төрүттүнген черинге, Симбирск губерниязга, 1919 чылда чоннуң 80 хуузу бижик билбес турган) солун номчувас турган, а солуннар база-ла чок, ону парлаар саазын чок төлээде, тиражы чөгенчиг эвээш, үнген солуннар көдээге четпес турган болдур ийин. Номнар чедирери организастаттынмаан, ном садыглары чүнү тарадып турганын кижи билир аргажок. Көдээ чер дүлей чүве дег чурттап, оран кырында боор турар чүүлдерни кончуг билип алыксап турган.

В. И. Ленин, Демьян Бедный болгаш РКП(б)-ның VIII съездинге Украинадан келген делегат Ф. Панфилов. Москва, 1919 чылдың март 18—23. (СЭТА-ның фотохрониказы).

ТАРААЧЫННАРНЫҢ кандыг чаптанчыг болгаш чөгенчиг айтырыглар салып кээп турарының дугайында, Совет эрге-чагырганың практиктиг хемчеглерин, ооң структура-тургузуун, боттарының эргелерин болгаш хүлээлгелерин оларның көңгүс билбезиниң дугайында, көдээде караңгы-бүдүүлүк чоруктуң дугайында, бижик билбес тараачыннарга көдээниң бижик-биликтиг бижээчилериниң янзы-бүрү ытпак-дагыр кудуруктар тыртып хээлеп турганш шелип берген чагааларының дугайында, ол чагааларны бижээни дээш ол шелээн бижээчилериниң тараачыннардан чулуп чип турган акшазының дугайында мээң чугааларымны Ильич кончуг кичээнгейлиг-дыңнаар турган.

Мен ол чагааларны Ильичиге көргүзүп турдум. Оларны ол аажок сонуургал-биле көрүп турган. Ол бистиң номчулга-бажыңнарывыска, улусчу бажыңнарывыска тайылбыр бюроларын тургузар дугайын сүмелээн. Шушенское суурга шөлүдгеге турганш, ол тараачыннарга консультациялар берип, чоок-кавы суурларның тараачыннары аңаа улуг-хүн санында сүме алыр дээш кээп турганының дуржулгазы бар. 1919 чылдың декабрьда Ильич совет албан черлериниң ажылдаар чурумунуң дугайында төлевилелди бижээн. Аңаа ол чер-черде янзы-бүрү албан черлеринге ындыг тайылбыр бюроларын тургузары эргежок чугула деп бижээн. «Ол тайылбыр бюролары айтырыг салып келген кижилерге чүгле чүүл-бүрүнүң тайылбырларын аас-биле болгаш бижимел-биле бээр эвес, харын база бижик билбес, тодаргай билдириишкин бижип албас кижилерге билдириишкинни халас бижип бээр хүлээлгелиг» деп. «Совет албан черлериниң ажыл чурумунуң дугайында дүрүм дээвиринге» Ильич бижээн (В. И. Ленин. ЧДЧ., 37 том, 367 арын.— Ред.).

«Чонну хүлээп алыр хүннериниң болгаш шактарының дугайында чурумну кандыг-даа эрттирилге чок бүгү кижилерге көскү турзун дээш совет албан чери бүрүзүнүң чүгле бажың иштинге эвес, харын бажың даштынга база аскан турар ужурлуг. Хүлээп алыышкын өрээлинче кирер орукту хостуг, кандыг-даа эрттирилге хереглеттинмес болдурар.

Совет албан чери бүрүзүнге айтырыглыг келген кижиниң адын, айтырыының утказын, херектиң түңнелин эң кыска хевир-биле бижип киирер бижилге дептерин тургузар ужурлуг.

Дыштаныылга болгаш байырлал хүннеривнде хүлээп алыышкын шактарын айтып каан турар ужурлуг» (база ында, 306 арын.— Ред.).

«Совет албан черлериниң ажыл чурумунуң дугайында дүрүм дээвирин» чүгле 1928 чылда, 10 чыл эрте бергенде, парлап үндүрген, ынчалза-даа Ильичиниң ол айтыышкыннарын бистиң школадан дашкаар өөредилге килдизивис билир турган; Ильичиниң айтканын ёзугаар ол килдис номчулга-бажыңнарынга тайылбыр ажылын чорударынче доруан-на кичээнгей сала берген. Ынчаар ажылдап турганш, номчулга-бажыңнарының ажылдакчылары алдар-хүндүзүн бедидип алган болгаш ол ажылга боттары база өскен. 1919 чылда номчулга-бажыңнарының ажылдакчылары улуг салдарлыг апарган. Тайылбыр ажылы Совет эрге-чагырганы суртаалдаары-биле, Совет эрге-чагырганың үндүрген декреттерин суртаалдаары-биле холбашкан турган.

(Уланчылыг).

Төрээн чуртка хөй өлүкту берээл!

1969 — 1970 чылдарның аңнаар сезонунда бистиң республиканың эр, херээжен аңчыларының мурнунда улуг даалгалар болгаш хүндүлүг сорулга тургустунган: олар Төрээн чуртка 740 муң рубльдиң өлүүн киирери-биле бо хүннерде аңаа белеткелди доозуп турар.

Аңнаарның чаа сезону онзагай үеде—Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң үндезилекчизи В. И. Лениниң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болур юбилейиниң бүдүүзүнде эртер. Ол төөгүлүг хүнү телептиг уткуп, олча-тывыштыг чаңып келиринге аңчылар бүзүредилдиг. Бо чылын ыракты тайга, сыннарже 2150 аңчы аъттаныр. Бир эвес ол аңчыларның кижи бүрүзү 345 рубльден эвээш эвес үнелиг өлүкту дужаар болза, планныг даалга күүсеттинер.

Амгы аңнаар сезонунда бистиң аңчыларывыстың аңнап чеде бээри аң-өлүктүг черлерде аңчылар чурттаар 638 бажың бар. Оларның хереглээри чемзек-херекселдерни четчири-

„ЧЫМЧАК АЛДЫН“ ДЭЭШ ТАЙГАЛАРЖЕ

биле белеткээн. Садыг четкизиниң организацияларын аңчыларга эргежок чугула идик-хепти, чем аймаан, ооң иштинде 90 тонна хире сорттуг далганны оларның чер-черде чедиртинген аайы-биле садыглап турар.

Ооң-биле кады кадыр-берт тайгаларга ур үениң иштинде аннаар аңчыларның хандырылгазында ам-даа улуг четпестер бар. Чижээ, өлүк тывыжының талазы-биле республикада эң кол черни ээлеп турар Тожу районнуң аңчыларынга сухарей эвээш болган. Күрүнениң Сыстыг-Хемде аңнаар-тывыш ажыл-агый чериниң аңчыларынга база-ла сухарей эвээш болган. Аңчыларны эки шынарлыг бродни идиктер-биле хандырар айтырыг долу шиитпирлеттинмээн.

Чыл бүрүде-ле күрүнениң болгаш кооперацияның аңнаар-тывыш ажыл-агыйларының, колхоз-совхоз, албан организация черлериниң аңчылары 235-тен 330 муң чедир диндии, 5—6 муң кишти болгаш өске-даа өңнүг өлүктү дужаап турар. Бо дээрге Россия Федерациязында дээре көргүзүглерниң бирээзи. Ынчаарга бистиң аңчыларывыстың дужаап турар өлүүнүң шынары Федерацияда эң адак черлерниң одурууңга кирип турар.

1967—1968 аңнаар сезонунда дужаагаан өлүктүң шынары багай болганындан бир диинниң ортумак өртээ 79 көпеек, а киштин 29 рубль болган. Ынчангаш кештерниң үзүн, чугун багай аштап, оларны өрүүрүн, херерин, кургадырын шын эвес кылып турарындан каражалыг болганы-вис ол-дур.

Аңнаарның бо сезонунда аңчылар дуюглуг 800 баш янзы-бүрү аңны өлүргеш, күрүнеге 40 тонна эътти, 7100 кишти дужаар болгай. Ындыг болганда өлүк белеткелиниң шынарын экижидеринге кажангызындан-даа артык кичээнгейни угландырары улуг ужурдузалыг сорулга болуп турар. Ону чедип алырда, хоочун аңчыларның чыл-чылдарда мөөннеп чыып алган байлак дуржулгазын нептередири чугула.

Бо чылын республиканың бүгү районнарынга аңнарның байдалының дугайында хайгааралдарны охотоведтер, егерьлер болгаш инспекторлар, хоочун аңчылар чоруткан. Ооң түңнелинде илерээни болза диин тайганың хандыр кара ыяштарында, кезек-кезек черлерде чажыт, көскүлеп эвес хевирлиг чыглып турар.

Диин Хандээр тайгаларында, Тожуда, Каа-Хем, Бүрен-Хем уннарында, Эрзинниң Пөштүгде, Тес-Хемниң Мөөрүк, Кара-Адырда, Чадаана бажында, Бии-Хемниң Ожу, Кызык-Чадыр, Тасты бажында бар болуп турар. Киш Тожунуң Чойган-Хөл, Хараал, Ак-Аъттыг-Хөл, Хоорус-Хем, Азас, Сыстыг-Хем бажында бар болгулаан.

Ынчангаш күрүнениң болгаш кооперацияның аңнаар-тывыш черлериниң, колхоз, совхозтарның болгаш садыг, белеткел организацияларының удуртукчулары аңчыларны эргежок чугула чем продукциязының, ок-чемзектиң курлавырын аң мөөннешкен черлерниң чоогунче чедирериниң организастыг хемчеглерин ап чорудар хүлээлгелиг.

Бо хүннерде республиканың ырак-узак тайгаларынче аңнаар аңчыларның хөй нуруузу аъттаныпкан, оларның чамдыктары чедер черлеринде чоокшулай берген, болгай. Ындыг болганда оларның-биле доктаамал харылзааларны тудуп, аңнаашкын байдалын таарыштырары, ам чорууру-биле белеткелди доозуп турар аңчыларны организастыг аъткарары чугула сорулга болуп турар.

Россия Федерациязының чазааның тускай доктаалын ёзугаар бистиң республикавыстың девискээринге: те-чүнманы, чер хаванын, кундус, уларны, черлик аргар-кошкарларны болгаш куунү өлүрери шуут хоруглуг. Ол ышкаш Танды, Улуг-Хем, Тес-Хем, Өвүр районнарның девискээринде чаттылган Танды-Уула тайгада өстүрүп, көвүдедири-биле салган кара киштерни өлүрүп болбас. Үстүнде негелделерни хажыткан аңчыларга шыңгыы торгаалды онаар апаар.

1969—1970 чылдарның аңнаар сезонунда көрдүнген өлүк планын чедиишкинниг күүседири — аңчы бүрүзүнүң кызымаккай чоруундан болгаш аңаа хамаарыштыр чорудар организастыг хемчеглерден кол хамааржыр. Планныг даалгаларны бистиң аңчыларывыстың күүседип шыдаарынга чигзиниг турбас.

О. ООЛАК,
Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында аңнаар-тывыш ажыл-агый эргелелиниң начальниги.

Төрээн чуртта

Тудугжулар магадылалын берген

БРАТСК. (СЭТА-ның корр.). 1 дугаар тудуг-монтаж эргелелиниң участок начальниги А. Безохвостов ажыглакчыларга Карл Маркс кудумчузунда болгаш Космонавтар бульварында тудуп тургускан беш чуртталга бажыңының магадылал паспорттарын хүлээдип берген. Тудугжулар ажылдарны боттарының бедик шынарлыг кылганын бадыткааш, бажыңнарны ажыглаанының баштайгы чылында четпестер илерээр болза, оларны эдип бээрин хүлээнгени ол.

Бир дугаар эргелел коллективиниң үлегерин хоорайның бүгү тудугжулары эдерген. Олар бүгү чуртталга бажыңнарын болгаш культура-амыдыралдың оран-савааларын ажыглалга магадылал паспорттары-биле катай хүлээдип бээрин хүлээнген.

—о—

Тайгада ак-көк экран

ТЮМЕНЬ. (СЭТА-ның корр.). Курган — Тюмень аразының радиотелевидение шугумун күрүне комиссиязы доктаамал ажыглалга хүлээп алган. Тюмень областың ак-көк экраннарынга Москваның оттары чайынналдыр чырый бээр.

Курган—Тюмень аразының 200 километр дурттуг дамчыдылга шугуму делгем тайга девискээрлиг Тюмень обласка телевидение хөгжээниниң хөй-хөй чижектериниң бирээзи болган. Ам космостап харылзаа тудар «Орбита» системазын дамчыштыр найысылалдың дамчыдылгаларын Тобольскиниң, Сургуттуң, Салехардтың, Ишимниң чурттакчылары ол радиотелевидение шугумундан көрүп турар.

Аныяк Урай хоорайда телевидениениң хүлээп алыышкын станциязын тудуп доозуп турар. Ишим — Голышманово, Сургут — Нижневартовский аразының болгаш өске-даа черлерниң радиотелевидение дамчыдылгазының шугумнарын база тудуп турар.

Ам областың чурттакчыларының 80 хире хуузу Москваның дамчыдылгаларын ак-көк экраннардан көөр аргалыг.

Иван Серебряков болгаш Ак Тамыкай Сыстыг-Хемде күрүнениң аңнаар-тывыш черинде ажылдап турар. Оларның кайызы-даа хоочун аңчылар, аразында чарыштыг улус.

Эрткен аңнаар сезонунда Иван Серебряков ниитизи-биле 1760 рубльдиң, а Ак Тамыкай 1937 рубльдиң эки шынарлыг өлүүн күрүнеге дужааган. Бо дээрге, Тожу районда дээре көргүзүглерге хамааржыр саннар-дыр. Өлүк тывыжынга чедип алган чедиишкиннери дээш Серебряков болгаш Тамыкай СЭКП-ниң Тожу райкомунуң база райкүүскомнуң Хүндүлел бижиктери-биле шаңнатнан.

Мурнакчы аңчылар бо чылгы аңнаар сезонунга эки белеткенген болгаш боттарының аңнап чеде бээр участоктарынга хайгааралды чоруткан.

ЧУРУКТА: Ак Тамыкай болгаш Иван Серебряков.

А. АИРНИҢ фотозу.

Немелде салыышкыннар шиитпирлээр

ССРЭ-ниң хөл-шыдыраа талазы-биле 37-ги чемпионады октябрьның 12-де доозулган. Аңаа бирги болгаш ийиги черни Т. Петросян биле Л. Полугаевский ээлээн, олар 22 салыгдан кайызы-даа 14 саннарлыг болган. Үшкү, дөрткү, бешки черлерни Е. Геллер, В. Смыслов болгаш М. Тайманов ээлээн, олар 13,5-13,5 саннарлыг.

ССРЭ-ниң хөл-шыдыраа талазы-биле чемпионун илередири-биле Петросянның болгаш Полугаевскийниң аразынга 6 салыглыг маргылдаа болур. Ооң кажан болурун ССРЭ-ниң хөл-шыдыраа федерациязы доктаадыр.

В. Смыслов, Л. Полугаевский, М. Тайманов болгаш Е. Геллер олар делегейниң келир чылын зона аайы-биле болур маргылдаазынга киржир эргени чаалап алганнар. Зона аайының ол маргылдаазынга делегейниң амгы чемпиону Б. Спасский-биле делегейге бирги чер дээш маргылдаага кирер кижини шилиир.

„Шынның“ материалдарының изи-биле

Негелде чөптүг, а харыы база...

Шагаан-Арыг биле Эйлиг-Хем аразынга автобус аргыжылгазы чүге соксааныл? Редакцияга келген мындыг чагааны хынап, хемчег алырынга, ону Улуг-Хемниң район Совединиң күүскомунче шилчиткен. Райкүүском даргазының оралакчызы эш Н. Байкаловтуң дыңнатканы болза.

— Кышкы үеде автобус доктаамал чорүп турган. Чайын, марттың ийиги чартыындан эгелээш, дош өрүү үнгүже чедир автобус чорбастааны шын. Бирээде—хемни паромнуг кежери автобуска таарымча чок, ийиде—хемниң оң талазындан Эйлиг-Хем суурга чедир орук багай, берт орукту оар чер чок.

Чоннуң автобуска негелдези чөптүг, ынчалза-даа ону хандырарын үстүнде илереттинген таарымчалыг эвес байдалдар шаптыктап турар. Амдыызында чүгле кыжын автобус чорүп болур.

Редактор К. Н. ДИИГА.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫНГА

Октябрь 15, 16, 17, 21, 22, 23, 24 хүннеринде

Т. ГИЗАТТЫҢ

«ХОРАГАЙ ИДИКТЕР»

деп либретозун ёзугаар музыкалыг комедия болур.

Музыказы Д. Файзинии.

Шии кежээкинин 7.30 шакта эгелээр.

ДИРЕКЦИЯ.

КИНО

ОКТЯБРЬ 15-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: — «Хар кадын» 10, «Угрюм-Хем» (III, IV серияларды) 12.30, 3.20, 6.10, 9 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: — «Салтан хаан дугайында тоол» 3, «Оорлаткан дирижабль» 5, 6.45, 8.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: — «Генерал Рахимов» 11.20, 1.20, «Угрюм-Хем» (I, II сериязы) 3, 6, 9 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ:

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 21-63, редакторнуң оралакчыларының болгаш пропаганда килдизиниң 35-24, харыысалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 23-54, культура килдизиниң 37-13, көдээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа база совет тургузуг килдизиниң 21-27, информация килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында парлалга эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, 1.).

ТС—01017.